

МИХАЙЛО ОРЕСТ
АДЕПТ
ДУХОВОСТИ НОВОЇ

MYKHAYLO OREST
AN ADEPT
OF THE NEW SPIRITUALITY

A SYMPOSIUM OF LITERARY CRITICISM

Edited by Petro Rojenko

The Order

Toronto

1967

МИХАЙЛО ОРЕСТ
АДЕПТ
ДУХОВОСТИ НОВОЇ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ СИМПОЗІОН

За редакцією Петра Рощака

diasporiana.org.ua

О р д е н

Торонто

1967

Тираж 600 прим.

Kiev Printers Ltd., 686 Richmond St. W., Toronto, Ont.

Михаило Орсате

ВСТУП

Українське національне відродження тяжко уявити без активної творчості великих і передових письменників. І тому постає якесь своєрідне непорозуміння, коли це питання замовчується. Це особливо помітне в цьому році, коли офіційно відзначається 50-ліття цього відродження і де наголос робиться таки на політично-збройну завершеність цього процесу у свідомості народу. Мені здається, що такий підхід до справи робить певну однобічність, і цим самим применшується значення тих, які для цього відродження зробили чи не найбільше?..

Не можна, наприклад, саме у цей час замовчувати творчості Г. Сковороди. Його треба вважати пробудником пробудників. Це він підготував цілу низку письменників, які у великій мірі спричинилися до національного відродження, яке завершилося державними актами і національною боротьбою 1917-21 рр. У ці роки воно набирає всеукраїнського значення і таким залишається до наших днів, не зважаючи на те, що молода відновлена українська держава тривала недовго...

У 20-ті роки цього століття українська література вже мала великих майстрів слова як наслідок праці попередніх письменників. Завдяки їм усім українська література стала не тільки самостійною, а й увійшла в коло кращих здобутків європейської і позаєвропейської. Рівнобіжно з цим в літературознавстві ішла досить жвава полеміка між сторонниками народництва і а-народництва. Останні вважали, що українська поезія й проза за своєю формою і мотивами мусить бути загальноєвропейською...

Але вже в 30-их роках тут стається раптовий перелом: московські окупанти разом з домашніми вислужниками повели ліквідаційну боротьбу проти надійних творців українського художнього слова і компетентних знавців цього мистецтва. В цих роках в літературознавстві відібрано голос М. Зерову, П. Филиповичеві, М. Драй-Хмарі, академіка С. Єфремова усувають з провідного становища. Ю. Клен мусів залишити Україну. Інші письменники примирилися з московською окупацією і почали її оспівувати і оправдувати (П. Тичина, В. Сосяра, П. Панч, М. Рильський і інші). Після цього в літературознавстві мали голос тільки ті, що пропагували так звану «пролетарсько-реалістичну» літературу за змістом і формою...

У літературі могли брати участь лише ті, творчість яких вкладалися в рамки «поет-революціонер-демократ», «ідейного демократичного змісту з його революційним функціоналізмом», «відроджувач реалізму», тобто оспівуванням радянщини і їх носіїв. З огляду на те, що Т. Шевченко був улюбленим поетом усього українського народу, Москва не наважилася викреслити його з літератури. З цих мотивів визначено межу і напрям у літературі: Т. Шевченко — «пропагатор пролетаріату», а Ленін — ідеолог пролетаріату. Все, що не вкладалося в ці рамки мусіло бути знищене...

Так званий захист народництва в літературі по суті справи був тільки цькуванням неоклясиків. Ол. Дорошкевич закидав неоклясикам, що їхня творчість «невиправданна і далека від могутніх пережитків поточної хвилі»; «вир революції не закрутив їх, як і взагалі проблеми соціального будівництва не захоплюють неоклясиків». С. Пилипенко (голова «Плугу») у своїй люті писав: «Куди лізете, сопливі? Ви ж не геніяльні... не розумієте, що грядуть ренесанси» пролетарські. Він азартно обстоював думку, що початок і кінець творчості не має виходити поза рамки просвітянства; а тому для Пилипенка Європа — «то є тільки розклад і загнивання». Річ, оче-

видно, не в цьому. Неокласики поставили собі великі завдання: «очистити авгієві стайні української літератури. А були вони засмічені так, що тільки гірськими потоками можна було все те сміття виполоскати». Москві ж ішлося про те, щоб саме такого виполоскання не сталося, і тому вона повела наполегливу боротьбу проти неокласиків і провадила її до тих пір, поки їх не стало в живих.

«Атмосфера пролетарського здичавіння, плужанського приниження всіх вічних ідеалів мистецтва, повсякчасної, коли не політичної, то громадської нівеляції, репресії та денації, тріумф вульгарного примітиву» — все це спиняло розвиток справжньої, високомистецької літератури. Пролетаризація українського літературознавства зводилась до того, щоб поставити його в повну залежність від московської.

«30-ті роки — це роки московського винищення українства. Фатальну роль в літературному процесі відіграв цей терор, скерований безпощадно проти письменників і вчених в 1929-30 роках, коли за процесом СВУ були засуджені С. Єфремов, А. Ніковський, Д. Старицька-Черняхівська, М. Івченко, а особливо 1933-34 роки з масовими арештами, розстрілами... засланнями сотень діячів літератури, критики і літературознавчої науки». В 1933-34 р. засуджено і вислана на повільну смерть М. Зерова, М. Драй-Хмару, П. Филиповича... Лишилися тільки ті, що складали оди й прославлення пролетарської літератури. Москва, як бачимо, фізично знищила тих, на яких найбільше надіялась українська нація. Але те, що вдалося сотворити неокласикам — поезію високого стилю — поставило українську літературу на рівні з найкращими здобутками світової літератури...

Після другої світової війни численна українська еміґрація залишилася на чужині, бо не погодилася з московською загабницькою політикою, насильством, моральним і фізичним знищенням людини і націй, їх культурних надбань тощо. Вона готова була спітками майже

все, що її готувала чужина аби тільки знову не терпіти від московського терору, народовбивства, знущання і наругу над людською гідністю...

Серед цієї еміграції були письменники, мистці, літературознавці. Вони вирішили творити велику літературу і «у високомистецькій, досконалій формі служити своєму народові і тим самим завоювати собі голос та авторитет у світовому мистецтві». Такі вимоги цілком зрозумілі, коли врахувати існуючу дійсність в окупованій Україні: там про щось подібне не можна було навіть мріяти. Для здійснення цих великих ідей покликано Мистецький Український Рух (МУР). Але... На першому з'їзді МУРУ виявилося, що й на еміграції ці шляхетні ідеї не легко перевести в життя. Чому?

Поперше, вимога засудити існуючі літературні стилі задля ближче невідомого «органічного» стилю, знецінення літературних досягнень 20-х років, проповідування гасла «геть від Європи», оплюгавлення неоклясиків, матеріялістичне розуміння завдань і значення літератури і т. п. — все це витворювало дезорієнтаційні настрої та викликало враження, що деякі керівники МУРУ пропагують радянщину серед приїзних на з'їзді. Проти цього виступив проф. В. Державин, заявляючи, що треба позбутися психологічних рудиментів «плужанства» і добре усвідомити: а) несполучність чужої й ворожої культури з українською національною і самобутньою ідеєю, б) несполучність радянської культури з європейською, в) несполучність її з духовними вартостями людства.

Подруге, творення вартісної національної літератури вимагає високої мистецької культури, що її ніщо в світі компенсувати не може. Третє, нормальний розвиток літератури повинен базуватися на основі чіткої диференціації вже існуючих літературних стилів, бо саме це уможливить їхнє удосконалення у високомистецьку форму. Іти до вершин — це значить гостре окреслення літературних напрямків.

До цих Державинових пропозицій Ю. Клен, між іншим, додав: крім високої мистецької культури, справу вирішує талан, геній мистця, який створює собі свій власний стиль і вкладає у твір велику ідею. Людей з «по той бік греблі» Клен поділяє на чотири категорії, а найнебезпечнішими з-поміж них вважав: 3) людей, що формально відкинули радянську ідеологію, а проте підсвідомо не позбулися її стандартних способів думання, 4) людей з спеціальним завданням... З ними треба боротися.

О. Грицай висував практичні методи для того, «щоб піднести рівень української літературної творчості на вершини творчих досягнень найкращих літератур європейського і позаєвропейського світу». Для цього потрібно: а) ґрунтовне знання найважливіших творів світової літератури, б) ґрунтовне знання чужих мов, а особливо: англійської, французької та німецької, в) інформувати чужинців про дотеперішню українську літературу, г) концепції та сюжети літературних творів повинні мати загально-людський, ідейно насичений зміст, і «давали розв'язання вічних проблем людського життя в дусі українського світовідчуження, висуваючи на овид усього світу філософічно-ідеологічну сторону та глибини української духовності».

Проф. В. Шаян говорив: «Повороту назад не може бути. Треба включити минуле в нову творчу синтезу. Митці МУРу повинні стати на шлях священодіяння. Цим вони відрізнялися б від мертвих душ. Промовець закликав українських митців до культурної експанзії за кордон». Далі ред. В. Шаян говорив «про всесвітню місію України і про індоевропейський ренесанс. Джерелом та огнищем культури є Індія. Зайво нам сліпо наслідувати Європу. Ми мусимо опанувати її здобутки, але нам треба мати своє обличчя, і свою пісню, якою б захоплювався Захід»...

Треба зазначити, що здоровий глузд в основних питаннях літератури переміг; хоч цьому перешкождали ви-

значені Ю. Кленом шкідливі елементи (категорії людей 3-тя і 4-та).

У збереженні престижу української літератури на еміграції велику роль відіграли вищезгадані (проф. В. Державин, Ю. Клен, О. Грицай, проф. В. Шаян) та їхні однодумці й симпатички.

Серед нашої літератури на чужині появилися визначні постаті, хоч і небагато. На чолі цих небагатьох є Михайло Орест.

В особі Михайла Ореста щасливо поєдналося немало добротних і талановитих ознак, а тому й не дивно, що він звернув на себе увагу не тільки літературних кіл, але і таких людей, які в тій чи іншій мірі виявляли зацікавлення до культурнотворчої праці, одною з головніших якої є літературна творчість.

Метою цього симпозіону є показати суцільний образ Михайла Ореста — цієї великої постаті в українській літературі й духовості.

МИХАЙЛО ЗЕРОВ-ОРЕСТ

Для написання цієї невеликої біографії про Михайла Зерова-Ореста ми маємо небагато матеріалу: відомі нам спомини про поета окремих осіб, біографічні дані в поезіях Ореста, особисте знайомство з поетом, листування. Цьому останньому уділимо далі чимало місця.

Родина педагога Костя Зерова визначалася талановитими індивідуальностями. Микола Зеров — відомий літературознавець, поет, естет, літературний критик і перекладач. Його ім'я досить відоме серед передових і солідних любителів літератури, і тому про цю велику й обдаровану людину не будемо говорити ширше — вона занадто відома. Крім Миколи, у родині Зерових було ще четверо дітей, ім'я трьох з них відомі: Михайло, Дмитро і Кость, а одного нам не відоме. Останні два є визнаними науковцями в галузі ботаніки. Не відомо нам рівнож і те, чи після Миколи йде Михайло, а чи він був третьою з черги дитиною у родині Зерових.

Михайло Костьович Зеров-Орест народився 21 листопада 1901 року в Зінькові на Полтавщині. На Лівобережжі закінчив початкову й середню освіту. В родині Зерових літературні інтереси відігравали велику роль, і можна сказати, що це мало вплив на формування світогляду Миколи і Михайла Зерових. Наскільки можемо пригадувати з давноминулих розмов, література для них була не стільки професією, як покликанням. Вищу освіту М. Орест здобув у Києві, закінчивши філологічний відділ ІНО (Інститут Народньої Освіти). Цей інститут большевики розв'язали на те, щоб запровадити так звану російську систему навчання не тільки в цій

вищій навчальній установі, а й в цілій Україні, а цим самим допустити найменше української молоді до навчання у вищих школах.

«Київ, де М. Орест починає жити з 1924 року, він вважає своєю духовою, отже справжньою, батьківщиною. Тут, в 1932 році він знайомиться з індійськими релігійно-філософічними системами і відтоді беззастережно стає на позиції ідеалізму і релігійного світорозуміння, якими так виразно позначена його поетична творчість».¹ Ця творчість, очевидно, була неспівмістима з політичним матеріалістичним режимом московської окупації в Україні. Це значить, що в умовах цього режиму М. Орест не міг оприлюднювати своїх творів. Його творчість відбувалася в цілковитій ізоляваності, про яку знали лише найдовірєніші знайомі. Не зважаючи на це, ця його творчість пропала під час його арешту і заслання. «Все, що Орест надрукував пізніше з датами 30-их рр., було відтворене з пам'яті, — а запам'ятав він не тільки речі власні, а й поезії свого брата Миколи Зерова».

М. Орест був два рази арештований і ув'язнений більшовиками і пробув у тюрмі чотири роки, а його брат Микола Зеров на засланні й помер... Не сумніваємось в тому, що Орестові на допитах пригадували «буржуазний націоналізм» з гімназійних часів. Московські окупанти суворо покарали поета: вислали у тюрми біля Білого моря на тяжкі роботи, а коли почалася війна змобілізували на передову — на очевидну смерть. В час другої світової війни Орест опинився серед полонених у Вінниці, де деякий час жив після звільнення з полону. Тут у «Вінницьких вістях» появились його перші поезії, а у львівських «Наших днях» друкував свої поезії від жовтня 1942 року. «З перших творів Ореста можна було пізнати поета доброї поетичної школи, культурного, вдумливого, з власним світом відчужань. Той світ був його особливий, і своїм ідеалістичним спрямуванням не знаходив собі відповідників у східньо-українській поезії останнього десятиріччя після того, як розгромлено

групу поетів-культурників, таких як Микола Зеров, В. Свідзінський, Є. Плужник і ін.»...

«У передвесінній час, коли до Львова почав наблизатися фронт і більшість української інтелігенції поставила за всяку ціну вирватися від загрози нової московської окупації Львова на Захід, працівники «Українського Видавництва» подалися на Лемківщину до Жегестова. Орест залишився у Львові до останнього, як казав, моменту. Ще в травні 1944 р., коли я на кілька днів заглянув з Жегестова до Львова, я застав Ореста на мешкані Марії Струтинської. Він мав «гальгенгумор» і його стара валізка, напхана книжками, була готова до дальних мандрівок.

Доля звела нас незабаром знову. Після різних евакуаційних пригод ми разом з Марією Струтинською, проф. В. Державиним, проф. Зеноном Храпливим... опинилися в словацькому селі Бзовіку, якраз під час вибуху словацького комуністичного заколоту, веденого советськими офіцерами. Кожен клаптик українського писаного слова міг бути вироком, тож ми поховали і понищили все, що могли, тільки проф. Державин зберігав свою єгипетську граматику і щодня заглиблювався в гієрогліфи. Під час одного налету-ревізії партизани, шукаючи за золотом, порозкидали рукописи Ореста, між ними і автографи Миколи Зерова, тоді пропав переклад-автограф чотирьох пісень Вергілієвої «Енеїди» М. Зерова. Тільки щасливим збігом обставин Орест під час одного налету партизан не був забитий: куля поцілила його в чоло, але зховзулася верх голови і тільки здерла з неї пасмо волосся, разом зі шкірою. Потому всі ми вирвалися до німецького табору праці під Віднем, звідки нас повитягали інші члени видавництва, що були у Відні на волі. Мій брат працював тоді у кушнірській робітні, що латала для німецької армії старі кожухи, і тут примістився Орест, ночуючи на кожухах.

Потому всі ми розбрелися далі, Орест опинився в таборі біженців в Авгсбурзі, опрацьовуючи тут свою чергову збірку «Душа і доля»...²

Восени 1945 року в таборі «Сомме-касерне» (Авгсбург) я познайомився з М. Орестом, проф. В. Шаяном і проф. В. Державиним. Жили вони в маленькій кімнатці, яка, проте, скоро стала дуже відомою майже усій українській еміграційній інтелігенції... М. Орест познайомився з проф. В. Шаяном ще у Відні. Єднав їх ідеалістичний світогляд й духове взаєморозуміння. Проф. В. Державин прибув до Авгсбургу, можливо, тільки тому, щоб бути в тісній співпраці з літературною групою Світання, співосновником якої був і М. Орест. Відважусь сказати, що їхня співпраця залишилася найкращим часом у їхньому житті... Вирішувалися в цій маленькій кімнатці і між цією трійцею важливі питання духовости, велися цікаві дискусії й розмови, звідси виходило багато ініціативи в культурних, громадських, видавничих і інших справах; обговорювалися всі літературні події. Професор Володимир Державин з приємністю згадував, що це був найкращий і неповторний час у його житті, — оце духове взаєморозуміння трьох... Цю кімнату знали майже всі письменники, багато вчених, студентів. З-поміж її гостей згадаємо: Юрія Клена, проф. П. Зайцева, проф. О. Повстенка, проф. В. Міяківського, ген. В. Петріва. З молодих поетів (чи як тоді їх звали: поетів-початківців), які були частими гістьми цієї кімнати, пригадуємо Я. Славутича, О. Зуєвського, Ізарського, Русальського, Балка і інших.

З цією трійцею ворогували Ю. Шерех (Шевельов) — оборонець Ю. Косача, Б. Подоляк — оборонець І. Багряного. Чому ворогували? — питає хтось з читачів? На це відповімо посередньо. В 1945 р. відбувся перший з'їзд МУР-у (Мистецький Український Рух). Що ж на ньому виявилось? Про це, між іншим, писав Ю. Клен так:

«Доповідь Шереха більшість аудиторії сприйняла як гасло «геть від Європи!» Отже, раділи «побутові етнографи», що психологічної Європи знати не хочуть, і ті, що її ще не пізнали, а тому раді не сушити собі голови вивченням її, себто найменш кваліфіковані репрезентанти агітаційної прози та газетної поезії, примітивності, яким бракує не стилю чи школи, а просто мистецької культури. Ширення таких поглядів серед літературних початківців і напівпочатківців Державин вважає за небезпечне; воно будило антикультурні настрої серед напінтелігентних шарів присутньої аудиторії, і атмосфера «Гарту» і «Плужанства», зарозумілої й обскурантської начвертынтелігенції, давалася в знаки в надто легковажному реагуванні «психологічної гальорки» і напівдемагогічних випадках.

У тих випадках і в доповіді Шереха Державин знаходить такі нахапані рудименти:

1. *Діалектика*: всякий розвиток, мовляв, відбувається через заперечення. Це нічим не стверджена апіорна схема, бо часто-густо розвій мистецтва йде шляхом поглиблення співіснуючих стилів без усякого там заперечення попередніх...

2. *Матеміалізм*. У доповідача «втрата душевної рівноваги» призводить до експресіонізму чи іншої словесної дезорганізації. Так за марксистською ідеологією буття визначає свідомість, тоді як насправді свідомість (і національна, і моральна, і розумова) «не визначається буттям», а здатна протиставитися йому, здатна зберегти душевну рівновагу за найменш урівноважених зовнішніх обставин, здатна творити героїчні концепти й утопії між молотом і ковадлом нечуваних у світовій історії терорів та інквізицій», бо мистецтво — це не відбиття й віддзеркалення дійсності, а само воно є істотною дійсністю, не менш реальною за всяку іншу реальність...

3. *Реалізм*. Деякі поети... хоч не виходять світоглядом за межі наївного реалізму, але в мистецтві їхньому є структурні елементи, *принципово недосяжні* для мате-

ріялістичної естетики, яка їх трактує, як мистецтво другорядне, неповновартісне. Створюється концепція літератури, зрозумілої для матеріалізму за своєю мистецькою структурою, і марксо-ленінської за своєю практичною соціальною функцією...

Висновки Державинової критики такі:

Треба подолати комплекс культурно-психічних рудиментів «плужанства» й усвідомити собі: 1) несполучність чужо-ворожої культури з українською національною ідеєю, 2) несполучність її з європейською культурою, 3) несполучність її з духовими цінностями людства. Творення повновартісної національної літератури вимагає високої *мистецької культури*, що її бракує і *ніщо* на світі компенсувати не може. Ми повинні позбутися психологічної та ідеологічної спадщини з чужого нам літературного побуту. Лише чітка диференція наявних літературних тенденцій уможливить їхнє переростання на високомистецьку форму. Змагання до вершин повинно відбуватися між гостро окресленими літературними напрямками...

До цієї Державинової критики важко що додати, бо вона виявила всі хиби підходу до справи і гострим скальпелем зробила безжалісні розтини. Вона показує, як люди, що беруться кермувати молоддю, повинні насамперед перевірити свій сластий багаж, чи не везуть вони несвідомо контрабандою опій...

Якимсь непорозумінням є заклик відкинути усталені форми, що стали традиційними в поетичній практиці, як хоч би сонет, терцина тощо, бо вони, мовляв, «сковують і деформують зміст». Я б не дивувався, почувши такі думки на засіданнях «Плугу» чи «Гарту»... Доповідач, інакше кажучи, вимагав зректися тої чи іншої усталеної строфіки, як кайданів, що сковують лет думки. Але ж, коли зректися строфіки, то чому вже не зректися й рими, і метрики, бо й рима, і розмір «сковують», за доповідачем «деформують», зміст. Не треба ніяких обмежень, пиши, як Бог на душу поклав. Геть усе, що «ско-

вус» зміст, і ми матимемо ту розхитану, розхлюстану деформовану «форму», оте віршоплетництво, що характеризує деяку «поезію» останніх десятиліттів. Я далекий від думки проголошувати за загально обов'язкові такі форми, як сонет і терцини, бо вони вимагають високої мистецької вправності... Я тільки хочу сказати, що рівно-і повноправними є *всі* форми, нам потрібна *багатогранність* у творчості, а не топтання між трьома соснами пролетарської ідеології, яке може тільки пошкодити українській культурі»...³

Багрянний так само гостро виступав проти психологічної Європи і азартно «громив» неоклясиків. Шерех, між іншим, казав, що неоклясики — «заперечення свого», «справжнє свідоцтво смерти», «мертва форма»...⁴

Група «Світання» у своїй творчості дотримувалась: філософічного ідеалізму, почуття стилю, креаціоністичної концепції завдань літератури і мистецтва, національного мистецтва у глибокому вияві Духа нації і т. п. Саме таке розуміння і творення літератури й мистецтва були діаметрично протилежними тому, що проповідували Шерех і всі прихильники тої чи іншої видозміни матеріалістичного розуміння літератури й мистецтва. Крім того, світогляд Ореста (релігійно-філософський), навмисне викривлення творчості неоклясиків, закид йому несусвітніх речей — все це примусило його (Ореста) відповісти на ряд питань щодо літератури, мистецтва і філософії. Слово, каже поет, у літературному творі має найосновнішу роль:

*Смію поетам пораду, довічно нову, нагадати:
Люблять слова, щоб про них думали пильно співці,
Вживатися в слова належить, промкнутися в нього,
збрататись*

Тепло — і стане воно знаком твоєї душі.

Труду не бійтесь, заплата бо жде вас відрадна і гойна...

Правдивий поет не повинен страхатись «многості» слів, а знайти «лад у многості» їх та природну пов'язаність.

*Різного роду слів не сміш мішати у вірші,
Чуйний поете!*

Бо «поетична мова» — це мова своєрідна. І справжній поет повинен «її притаманність плекати». Отже, не скоропроминальні моди творять правдиву поезію, а зразкова лексика і дотриманий стиль!

Що ж рішає про сучасність мистецтва? М. Орест відповідає:

*Дві величини мистецтво формують: артизм і значливість
Внутрішня; їх осягнеш — створиш в мистецтві добу.
Але що пишеш ти в першій столітті чи то у двадцятій,
В суті і з себе само важить найменше, повір!*

В час насильної репатріації українців комісарами СРСР і примусового віддання їх на «родину», М. Орест (М. Байдан) пише відкритий лист в обороні усіх переслідуваних цими комісарами. Цей відкритий лист «До всіх людей совісти в цілому світі» разом з листом (написаного ще перед цим) «Я не можу вернути» проф. В. Шаяна нам удалося, оминувши американську військову цензуру (американці з окупованої німецької території не випускали ніякої антиросійської чи антибольшевицької літератури згідно договору між ними), вислати на розповсюдження до Канади та інших вільних країн західного світу. Повністю цей лист М. Ореста містимо нижче, а тут зазначимо, що навіть цього відкритого листа вистачає, щоб заперечити поширені в 1945-48 рр. наклепи на Ореста, мовляв, він «втік від життя» і шукав задоволення «в царстві ідей». Як в цьому і інших листах, так і в активній участі в громадську-культурному житті Орест засуджує всіх тих, які посягають на права свободи людини й на самостійність нації й народів... З цього листа довідуємося рівнож і про те, що його автор знав добре індійську філософію, на що вказують такі вислови: кармічні закони, Карма, історична Карма, «ми свідомі кармічних законів історії і твердимо, що переступ

проти совісти не лишається непокараним раніше чи пізніше»... Карма — невід'ємна частина гідуюзму: його релігійно-філософської думки, літератури санскриту тощо.

В Авгсбурзі виходив часопис «Наше життя». Після появи кількох чисел виявилось, що часопис набирає одностороннього марксистсько-соціалістичного характеру. Проти такої «аполітичності» часопису виступила частина письменників, написавши лист-осуд. В ньому, між іншим, говориться:

«Обов'язком і місією української нації є перестерегти світ перед катастрофою, до якої ведуть його людоненависницькі теорії марксо-енгельсового соціалізму. Від виконання або невиконання цієї місії залежить існування або неіснування цілої нації.

Тимчасом «Наше життя» під редакцією пп. Феденка, Которовича і Чикаленка береться поширювати в Європі заразу марксистської теорії «класової зненависті», обороняючи її «прогресивність»...

Підписані робили всі можливі заходи, щоб рятувати справу всередині спілки.

Рішучий виступ проф. Шаяна на останніх зборах СУПІЖ-у не стрінув достатньої підтримки через інерцію і недоцінювання лиха...

Не бажаючи нести надалі ніякої моральної відповідальності за поширювання ідей марксизму із трибуни «Видавничої Спілки» «Наше життя». — підписані заявляють про свій виступ із сьогоднішнім днем із Видавничої Спілки.

П'ятуємо теорію Маркса-Енгельса як одну із форм людоненависництва, яка привела і приводить людей до жахливих катастроф, терпіння і смерті мільйонів людей.

Вважаємо, що слід зніснювати нашу національну і загально-людську справедливість на базі високоморальних ідеалів Сковороди, Шевченка, і Кирило-Методіївських братчиків.

Їх високі ідеали братолубія, національної солідарності, справедливості, загально-людської любови поруч

із наголошенням активної і лицарсько-героїчної борні за здійснення правди і волі у світі — це є шлях росту і спасення української нації»... Тут на повний голос чуємо вже ідеї священного героїзму професора В. Шаяна.

До повищого протесту був долучений лист до голови Спілки Українських Журналістів п. д-ра С. Барана. З нього довідуємося, що вищепорушену справу провадив М. Орест. З цього листа рівнож довідуємося, що редакція «Неділі» помістила статтю А. Животка — оборонця «чистого» марксизму. М. Орест звернувся до п. Которовича, щоб він помістив відповідь нижчеподаних в тому випадкові, коли погляди Животка не є поглядами редакції. Відповіді М. Орест від Которовича не отримав... Вищеподаний лист-осуд підписали: В. Державин, О. Зуєвський, П. Павлович, М. Орест, О. Черногірський, В. Шаян...

М. Орест був членом СУПіЖ (Спілки Українських Письменників і Журналістів), членом МУРу, співредактором багатьох літературних журналів і видань...

З ініціативи проф. В. Шаяна в 1945-48 рр. вийшло у світ два числа «Науково-літературознавчого збірника», вісім чисел «Нової епохи», шість чисел «Світання», дев'ять чисел «Ордену». З ними співпрацював М. Орест.⁵ Він був близьким симпатиком ідей та філософії Ордену. Проф. В. Шаян вважає, що орденським впливом позначена збірка поезій «Держава слова» М. Ореста. Цікаво, на цю збірку Орестових поезій не було окремої рецензії?⁶

Михайло Костьович Орест був дуже доброю і щедрою людиною, обдарованим розповідачем, людиною повною творчих задумів і видавничих плянів, дивував слухачів своїм енциклопедичним знанням і феноменальною пам'яттю. Одного разу їхав я з ним полагодити справу приписки до табору німецьких біженців, до якого приділили українців, позбавлених прав «ді-пі». Заким ми доїхали до згаданого табору, М. Орест розповів дуже цікаву історію міста Авґсбург. Другий приклад. Якось

М. Орест довідався про те, що я хворий. Прийшов він до табору, принісши мені торбинку з лікувальним зіллям та рецептом, як ним лікуватися. При цій нагоді він розповів детально історію кожної рослини, нерідко подавав її латиську назву... Література? Про неї Орест міг говорити день і ніч, якщо знаходилися уважні слухачі. Він не тільки знав докладно все, що стосується даного письменника та його творів, а й міг деклямувати цілі уривки, переказувати в подробицях примітки до творів, сипати, як з мішка, прецікавими гуморесками тощо. Я і тепер не раз дивуюся, як може людина стільки пам'ятати й уміти майстерно розповісти.

Від 1945 р. М. Орест постійно жив в Авгсбурзі. Тут вийшла у 1946 р. його друга збірка поезій «Душа і доля», тут він написав три інших збірки поезій, переклав і видав кілька антологій з чужомовної поезії, завдяки йому вийшло кілька книг Миколи Зерова.

«Душа і доля» викликала досить добрий відгук. З нього виявилось, яких літераторів ми маємо серед нашої еміграції, та що можна з них сподіватися. На основі цих відгуків можна було майже певно сказати, якими шляхами піде наше еміграційне літературознавство...

У збірці «Держава слова», як і в «Душа і доля», є вірші, з яких немало довідуємося про життя поета. І так, наприклад, в «Державі слова» є вірш, зроджений в тюрмі 1939 р. Наводимо його повністю:

*Те, що будує святий, руйнує тиран темнодухий,
І вістарі мудреця воїн рубас мечем;
Краще б мені не родитись, ніж бачити псів нечестивих,
Краще убити себе, ніж загинати від них!*

Можна собі уявити скільки мук і страждань мусів пережити поет, щоб прийти до такого трагічного висновку — думати про самогубство. В іншому місці він пише: «жаху багато дознав я в житті». А все ж поет відчував, що цей жах мине і придуть дні свободи. Так і сталося. Хоч Україна й далі терпить наругу московського оку-

панта, але сталося так, що не тільки поетові, а й багатьом його співотчизникам усміхнулася воля. Вона на чужині, може, не така то вже й солодка, але принаймні тут поет мав свободу творчості.

В другій половині 1948 р. почали люди виїздити до інших країн, шукаючи кращих умов життя. Треба було й собі рушати в далеку дорогу, бо життєві умови примушувати до цього. Нашу «друкарню» — циклостилль віддав я проф. Мінківському (завідувачеві УВАНівського музею-архіву) на користування УВАНом. Велику шафу з книгами, журналами і газетами доручив ласкавій опіці М. Ореста. Він був трохи пригнічений. І не дивно: коло наших добрих друзів і прихильників звужувалося, осамітнівши і що далі?.. Проф. В. Шаян був уже в Англії. Проф. В. Державин приходив ще на виклади до табору. Кожен день заходив до мене на «обід» — з'їсти таборової супи, бо на щось краще ми не були спроможні. При цій нагоді ми найбільше розмовляли на літературні теми, які й тепер не раз згадую з приємністю. М. Орест (як і Державин) жив на приватному помешканні недалеко від табору. Це давало можливість часто зустрічатися. Знаючи декілька мов, він легко міг довідатися про Австралію, до якої я збирався їхати, і оповідав про тамтешнє життя. Тем до розмов не бракувало, а розмовляти з Орестом було дуже цікаво. Від нього можна було багато навчитися. Якими б приємними розмови не були, але прийшов час мого виїзду. І ми мусили попрощатися і, на жаль, на завжди...

На початку 1949 р. наша група відлетіла літаком до Неаполю, де чекав корабель, що мав пливати до Австралії. У ньому було кілька десятків вільних місць, які мала заповнити наша група. На аеродромі побіжно переглядають наші документи і негайно везуть до порту. Тут виявилось, що для всієї групи нема місця. З неї мусили залишити 14 осіб, а між ними і мене. В Неаполі чекали на транспорт... Написав Орестові. Він відповів:

«Ваш другий лист був для мене цілковитою несподіванкою. Факт Вашого «невідпливання» до Австралії мене трохи дивує: недавно партія... виїхала до Австралії, і, як здається, ніде ніяких затримок їм не сталося...». «Загалом кажучи, є добре, що Ви трохи побули в Італії: не знати чи Вам буде ще коли нагода відвідати цю країну.

Табір Сомме-Касерне буде перевезений до Ляйпгайму... Сомме-Касерне забирає армія. Архів ми з п. Василем перевеземо до мене. Цей переїзд мене, зрозуміла річ, дуже смутить, бо означає відрив від рідного середовища».

З табору «ді-пі» ні в Неаполі, ні в Туріно не випускали. Причина: комуністи вкрали в місті кілька «ді-пі»-стів і віддали їх в СРСР. Через це ІРО видало наказ нікого з таборів не випускати, а якщо зайде протреба відвідати місто, то на це треба спеціального дозволу. На наше домагання одна групова екскурсія по місті відбулася... У Туріно (Торіно) пощастило більше: відбули три групових екскурсій. При цій нагоді оглядали історичні місця, бібліотеку, музеї, палаци, галерію малярства тощо.

Нарешті прийшов час відпливання. Пливли ми довго: 28 чи, може, й 30 днів... Як тільки остаточно приділили нас до «гостелю», написав лист до найближчих знайомих, і в першу чергу Орестові. Він тішився нашим щасливим прибуттям до нової країни. Але писав і не досить відрадне: «Я переживаю фінансову кризу перманентно, а останнім часом вона досягла найбільшої гостроти. Через брак грошей навіть не міг негайно відповісти Вам на Ваш лист, хоч був дуже свідомий, що Ви гостро потребуєте мати адреси своїх друзів»... Послав йому те, що мав, тобто останні «покет моні», які нам давали в гостелі. Поет дякував за допомогу. В між часі перевели мене на безробіття. Працю, до якої приділили відробляти контракт, мусіли залишити, бо в Австралії почався загальний страйк робітництва. Орест писав, що

й далі не має засобів на прожиття. Треба було негайно допомогти...

«Я і проф. В. Державин щиросердечно Вам дякуємо. Вкладка була негайно зреалізована, і я дістав завдяки Вам можливість зліквідувати деякі свої борги, відчувши після цього колосальну душевну полегкість».

В кінці 1949 р. поет писав: «Разом з Вашим листом... одержав посилку «на двадцять півкілограмів». Мій запас слів є забідний, щоб висловити Вам належно мою подяку і всі інші почування, що виникли в мене з її отримання»... В цьому 1949 році М. Орест хотів видати «Державу слова», але моєї допомоги було замало: адже треба було й жити з чогось. Я вже починаю відчувати читачеве невдоволення з цих «сухих» даних, а тому про них більше неговоритиму...

В кінці 1950 р. поет писав: «Вашу тугу (за продовженням студій) прегарно розумію, бо сам свого часу пережив подібне: внаслідок громадянської війни, а потім мого покликання до армії (ворожого мені режиму!) перерва в моїй освіті тривала п'ять років. Через те і високу школу я закінчив з чималим запізненням супроти нормальних успіхів»...

«Ви маєте стовідсоткову рацію, пишучи про дріб'язковість і партійне сектанство в нашому політичному житті. Партії наші в своїм засліпленні не хочуть (а може і неможуть) бачити, що наші репрезентативні кадри дуже малі і що це може дати фатальні наслідки, коли для нас відкриються ширші можливості»...

В 1951 р. Орден широко розгорнув акцію «Обвинувачення Сталіна» («I accuse Stalin») в цілому світі. Орест брав у ній активну участь. Багато листів солідарності за «Обвинуваченням Сталіна» вислано на руки тодішнього генерального секретаря ОН. Несподіванкою було те, що... він відповів на нашу акцію, виславши листа... письменниці Котмаср.⁷ В ньому він писав, що злочини в ОН розглядаються лише між визнаними державами (ті, що є членами ОН). На його лист слідувала

наша відповідь, яку ми включили до поновного видання «Обвинувачення Сталіна» і наново розіслали до всіх парламентаристів у цілому світі, всім відомим і впливовим особам окремих країн тощо. Отримали чимало схвальних відгуків... У Йорданії «Обвинувачення Сталіна» було перекладено арабською мовою і розіслане по всіх арабських країнах. Акція супроти Сталіна в цілому світі тривала добрих пару років... Наслідок її відомий: падіння тирана злочинства Й. Сталіна стисло пов'язане з цією акцією. Для тих, що розуміють сутність історичних законів Карми це твердження хібащо зрозуміле...

1952 р. в житті Ореста був досить успішним.

«Мій ювілей відзначили своїми статтями П. Одарченко, Я. Славутич, І. Костецький і проф. В. Державин (який написав цілих чотири статті про мене). В Нью-Йорку відбувся літературний вечір, присвячений моєму ювілеєві; «Голос Америки» дав про мене авдіцію.

Нарешті маю приємність поділитися з Вами видавничими новинами. Поперше, в Філадельфії вийшов «Catalepton» М. Зерова — зрадагована мною друга збірка його поезій (несонетів)»... (Перша збірка «Sonnetarium» Миколи Зерова вийшла в 1948 р. в Берхтесгадені за редакцією М. Ореста і вступною статтею В. Державина, — П. Р.)

Подруге, група моїх друзів в США на чолі з Я. Славутичем збрала між собою гроші на видання збірки моїх поезій п. н. «Гість і господа» («Державу слова» тяжко підняти, ця збірка — велика). Думаю, що за місяць-два «Гість і господа» вже вийде в світ, і я матиму приємність вислати її Вам». (Лист з січня).

25 квітня 1952 р. М. Орест писав: «Група моїх читачів і прихильників, що за власні свої кошти видала «Гостя і господа», хоче видати також мою збірку «Держава слова»...

«Влітку сповниться 35-ліття моєї літературної діяльності (ще гімназистом, я надрукував 1917 р. у нашому гімназійному журналі «К свету» статтю на тему

українського національного відродження), і я дуже і дуже заінтересований в тому, щоб до ювілею вийшли ще дві мої книжки...

Висилаю Вам ч. 26 «Нових Днів». Там знайдете рецензію Ю. Шереха (Гр. Шевчука) на нову збірку О. Веретенченка, в якій високоповажаний автор двічі копнув мене ногою і один раз (але абсолютно непристойно і брутально) — проф. В. Державина»...

У цьому ж 1952 році поет надіявся видати «Держава слова» і «Вибрані поезії С. Георге» та «незабаром вислати Вам, одному з спорудників цієї книги, краще оформлений... примірник».

Проф. В. Шаян високо оцінив у своїм листі до мене поезію С. Георге і знайшов у ній чимало «орденських» мотивів»...

Наступний 1953 р. у житті поета був переломовим, що так скажу. Не зважаючи на те, що він і надалі мріяв про далішні видавничі справи, але матеріальні умови склалися так, що він мусів стати *мовним* редактором «Сучасної України» (Мюнхен). До праці М. Орест доїздив з Авгсбургу, що забиравало йому чимало часу. Платня покривала найконечніший бюджет. Не скажу, що це навіть задовільно влаштувало поета, але іншого виходу не було. А всетаки в цьому році за допомогою приятелів поета (і нашої) вийшла у світ «Антологія німецької поезії»... Прикро було, що такий поет, як М. Орест мусів багато витратити часу на цю свою заробітчанську працю, і цим самим примушений був сповільнити свою творчість та займатися перекладами з чужої поезії...

М. Орест був перекладачем великої майстерности. Один літературознавець сказав, що який би твір Орест не переклав, але тому, що його переклав саме М. Орест — цей переклад треба вітати як велику культурну подію в нашій українській літературі. Інший літературознавець про це писав так:

«Орест — неминучий метр, зокрема, у мистецтві перекладу, метр як майстер і метр як міра. Сам він зна-

чення перекладу для нашої мови окреслює так: «Антології чужої поезії складаються для власної національної літератури, впливають в її річище і ні в яке інше. Перекладна література... входить у склад національної літератури тому, що основною і глибокою інтимною ознакою останньої є мова»...

Орестів доробок незамінний і незаступний для ситуації, коли виникає потреба мислити українською мовою по-латинському. І це не тільки для поетів, — ні, включно аж до нашої канцелярської мови. Не вмівши перекласти класичного речення з Цезаря, Цицерона або Светонія, годі й мріяти про твір і мовні порушення у перекладах із Шекспіра, Пруста, Джойса, сучасних еспаномовних поетів.

З цього погляду, Орестові зобов'язані всі: і ті, хто одверто декларують себе його учнями, і ті, хто заперечують вартість його відкрить, і ті, хто його впливів на собі просто не помічають».⁸

Не треба думати, що М. Орест не мав наміру покращати своє життя. У листах за 1955 р. він писав, що має намір залишити Європу, але добре обміркувавши «за» і «проти» привело його до переконання, що задля користі українській культурі краще залишитися в Європі. Він не раз питав сам себе: «На що я можу розраховувати в інших країнах?»... і прийшов до переконання, що найкраще він прислужиться українській справі, залишившись в Авгсбурзі. Тут були сприятливіші умови щодо видання, і це остаточно вирішило справу. Він журився не тільки тим, як видати наступну якусь книгу, а й як її розповсюдити, бо з кожним роком наше читацьке коло все звужувалося і звужувалося, і треба було з цим рахуватися...

З листів 1956 р. довідуємося, що поет журився не тільки своїми видавничими справами, а й долею визначних працівників культури. В них він, між іншим, писав: «Проф. В. Державин майже перестав працювати в ділянці критики... Його працездатність, колись просто по-

дивугідна, останніми роками, на жаль, підупала», а це говорило багато, бо В. Державин — один з найвизначніших літературознавців, авторитетний літературний критик, людина енциклопедичного знання, мовознавець, естет і т. п., а таких людей в нас небагато.

Дещо з задумів М. Ореста сповнилося в 1958 р. В цьому році вийшла ювілейна, десята, книга. Дуже врадувало його й те, що в Торонті був влаштований літературний вечір М. Зерова, якого він дуже шанував. В сьогоднішньому світі не так то й легко зустріти людину, щоб ставилася з таким респектом до свого брата, як це було в Ореста супроти свого брата Миколи... В цьому році вийшла «Антологія української поезії». До неї увійшло чимало з Орестового поетичного доробку. Склали її проф. В. Державин, написавши дві статті до неї. М. Орест, крім цього, сподівався в цьому ж році видати антологію європейської поезії «Море і мушля», яка, проте, побачила світ щойно в наступному році.

«Потроху працюю над укладенням збірника спогадів про неокласиків-каторжан. Управа австралійського товариства вже прислала мені на видання цієї книги 250 фунтів (австралійських). З нагоди виходу «Королларіум»-у управа влаштувала 20 грудня літературний вечір. Отже справа не стоїть на місці»... А через кілька місяців поет писав, що «Товариство приятелів творчости М. Зерова» прийняло мою пропозицію видати з нагоди близького 70-ліття з дня народження М. Зерова збірку його віршів п. н. «Камена»... Але 29 грудня М. Орест повідомляв, що наступним виданням згаданого товариства буде не «Камена», а «Нове українське письменство» (М. Зерова). До «Камени» поет мав написати післяслово, у якому мав бути такий уступ: «На покриття видавничих витрат пішли також 60 доларів, зібраних Торонтським філіялом (може, відділом?) Спілки Визволення України на видання творів М. Зерова. Складаю вислови подяки п. П. Роснкові, ініціаторові цієї збірки, збірщикам... і всім жертводавцям»...

Наближалось 60-ліття з дня народження М. Ореста. З цієї нагоди він журився... як поширити видані книги, як видати вже готові до друку спогади; в червні писав, що має «всі зовнішні передумови до продуктивної діяльності, аби тільки не підвів життєнастрій, з яким у мене останніми часами не завжди добре». Наприкінці року Орест писав: «Дедалі частіше думаю над тим, як мені зменшити час, що йде на заробіткову працю, щоб дістати кращу змогу реалізувати речі цінніші. Наступного року треба випустити три книги: збірник спогадів про неоклясиків, «Строфіку» І. Качуровського і збірку «Пізні вруна»...

Чимало труду приклав М. Орест на те, щоб видати твори Миколи Зерова. Завдяки Орестові в 1948 р. побачив світ «Соннетаріум» М. Зерова, а в 1952 році — «Каталептон», в 1958 р. — «Королларіум», а 1961 році — «Нове українське письменство». За цю працю Орест здобув собі репутацію солідного літературознавця серед знавців цього діла, і збагатив українську літературу цінними працями великого поета, літературознавця, естета, авторитетного літературного критика і перекладач, яким був Микола Зеров.

М. Орест був добрим організатором: за його ініціативою постав у Мюнхені Інститут літератури, він зумів заговорити до серця багатьох байдужих своїх земляків й переконати їх у тому, що поширення і підтримка української літератури — це шляхетна і корисна праця, знайти ентузіастів у цьому ділі. Видати поезії П. Филиповича допоміг Орестові О. Филипович — брат покійного поета. Завдяки його (Орестового) організаційного хисту видання збірки української сучасної лірики в німецьких перекладах Елізабет Котмасм стало реальним.

15 грудня 1962 р. М. Орест мріяв про свої пляни: «Хочу поділитися з Вами деякими новинами і висловити деякі пропозиції. Наприкінці року з'являться перші примірники збірки німецьких новель у моїх перекладах...

Я хотів би просити Вас поширити по змозі найбільшу кількість...

Друк збірника спогадів про неокласиків почнеться або наприкінці цього року, або на початку наступного. Відколи я покинув працю в «Сучасності», всі мої залежності помітно посунулися вперед. Сподіваюся, що в 1963-му році я зберу чималі жнива. В другій його половині приступлю до друку також «Пізніх врун»...

Друк «Камени» я хотів би здійснити також у 1963 році»...

М. Орест, як бачимо з повищого, віддано працював у галузі збагачення української літератури, поширив своїми перекладами знання про чужинецьку поезію, завжди був повний творчих задумів і видавничих плянів, не зважаючи на те, що на шляху його трудного життя було багато перешкод. У цьому йому помагало небагата близьких приятелів, які розуміли силу і значення духової культури в розвитку і збереженні нації. Гідно оцінив цю його працю Український Вільний Університет, надавши М. Орестові звання доктора філософії.

Українська література та ідеологічна творчість давала і дає часто українським визвольним змаганням провідні ідеї та рушійні сили для цього визволення. Байдушність до творчості письменників, а зокрема таких як М. Орест, є великим переступом; більше того — не підтримувати саме таку літературу треба розцінювати як злочин супроти своєї власної нації...

Присвятивши всеціло себе збагаченню української культури, Орест забував про те, що перевантаження працею підточує його здоров'я, яке й до цього було підірване радянськими тюрмами та нелюдською працею. В останніх роках М. Орест почав відчувати цю заповідану йому кривду радянськими народобивниками все частіше і частіше.. В «Пізніх врунах» (які побачили світ у 1965 році) поет передчуває (як колись Гр. Сковорода) кінець своєї мандрівки на цьому світі.

Прощається поет з цим світом зрівноважено, як і кожний великий мислитель та продуховлена чиста душа: «вона не рада, вона не сумна, твереза вона, мов вода і тиша».

«З усіх облич, що має їх світ наш, буде мені розлучатись тяжко» тільки з добродійними і духово оправданими в бутті. Згідно законів Карми, поет цілком свідомий, що

всім, що глумились, вбивали, живих палили,
прийде заслужена кара, кара необхідна і справедлива.

В історії існує Правда. Вона така реальна, як реальною є вартість математики, не зважаючи на те, що цього хтось не бачить, чи не годен зрозуміти. Злочинство рано чи пізно засудить світ; більше того: воно само себе засуджує. Про це поет пише у своєму відкритому листі, а в останньому (4 січня 1963 р.) вірші він каже:

*Ця революція пожерла дітей своїх власних,
А на потвору гідку смерть від переситу жде.*

І тільки питання часу (в людському розумінні), коли це відбудеться в нашій історії, коли ця історична конечність розіграється на нашій землі.

Михайло Орест всеціло присвятив себе служінню своєму народові. Віддав йому всі свої сили і знання. Цієї його великої жертви належно не оцінено. Він не тільки віддав своєму народові все, що може дати великий син своїй нації, а й видавав свої і свого брата твори, будучи мінімально забезпечений... При таких умовах людське серце витримати довго не змогло...

12 березня 1963 року наш дорогий Гість, наш любий М. Орест залишив цей невдячний світ. Але Його продуховлене й високомистецьке слово завжди житиме серед українського народу й серед найвищих осягів світової літератури. У цьому Його велич і безсмертя.

ДО ВСІХ ЛЮДЕЙ СОВІСТИ В ЦІЛОМУ СВІТІ

(Л и с т)

Подаємо повністю лист М. Байдана-Ореста, про який згадували вище. Він є важливим документом не тільки для дослідників літератури і істориків, а й для кожної думаючої людини.

Останнім часом підсилилася кампанія ворогів української еміграції, що перебуває на теренах Німеччини, з метою обмовити, очорнити її репутацію і в такий недостойний спосіб створити відповідну атмосферу, яка б полегшила примусове вивезення її з Німеччини до катівень Советського Союзу. Кампанія ведеться і явними, і тайними каналами, обдумано і всеохопно. Нещодавно і в німецькій пресі з'явилася інсинуаційна стаття баварського міністра, комуніста Шмідта — отже залунав голос і з баварської провінції комуністичного тоталітаризму.

Нам уже заперечують право називатися українцями — тобто особами, приналежними до численного, самобутного народу, який посідає свою культуру і тричі мав у своїй історії державну незалежність. Інструкція, що надійшла до українських еміграційних таборів в американській зоні, розглядає нас, українців, як народню підодиночку, яка входить до тіл польського та російського народів. Ще не встигла відлунати промова президента Трюмена, яку преса схарактеризувала як нове слово в організації життя людства на справедливих основах, як на

шляхетний пункт її про самоозначення народів падає цинічний плювок.

Ми, українська еміграція, категорично відкидаємо право на будь-яку кваліфікацію і характеристики нас з боку режиму, який у нечуваній ненависті до нашого народу і з воістину диявольською жорстокістю замучив голодом кілька мільйонів українського селянства, фізично знищив тисячі і тисячі української інтелігенції, духово розкладав і губив наш нарід, поруйнував дороги нам і незаступимі пам'ятки нашої культури.

Треба ясно і недвозначно сказати, якими мотивами керується червоний імперіялізм, цей потворний нищитель нашого народу, обмовляючи українську еміграцію і жадаючи її видачі.

Кожному об'єктивному спостерігачеві впадає в око масовий характер української еміграції. Не може він не зробити висновку, що фактично ідеться про частину українського народу, — бо попри велику кількість еміграції в ній є люди всіх соціальних верств — від ученого до селянина — і всіх повікових груп обох статей: старі, чоловіки і жінки в силі віку, молодь і діти. Отже самим тільки фактом свого існування така численна і різноманітна соціальним складом українська еміграція є красномовним обвинуваченням проти совєтів, як державно-політичної системи. То чи ж дивно, що большевики вживають для дискредитації української еміграції, для усунення її впливів на світову опінію, для її знищення?

Совєтська брудна агітація хоче виграти на тому, що наш від'їзд з батьківщини в час відступу німців і обсадження її червоною армією висвітлює, як акт симпатії націонал-соціалістичному режимові. Тому з максимальною чіткістю заявляємо, що нинішня українська еміграція ставилась до політики і дій нацистського режиму на Україні з неменшою ворожістю та огидою, як і до совєтів. Большевики хотіли би переконати світ, що ми мали прихильність до слов'янофобських концепцій гітлеризму, де перетворення нас і нашого народу в погній

для герренфольку; що ми з радістю і моральною сатисфакцією відчули на своїй шиї нацистське ярмо. Але в це можна було б повірити тільки в тім разі, коли б ми були в стані широко і тепло згадати ярмо советське і сказали б прилюдно, що нам ще за советів стало милим рабство і солодким — тягар на шиї. Ні, зміна власника ярма не переродила нас і не стали ми рабами, як і не стали ними перед тим!.. Советська пропаганда хотіла б сугерувати світові, що ми маємо сентимент до тих, хто голодом і виснаженням замучив сотні тисяч наших братів — полонених червоної армії, хто палив наші села і вистрілював їх людиність від малого до великого, хто убив кількох наших письменників, що їх кривні і друзі перебувають нині в емігрантських таборах УНРРА. Але досить про це: дальші розважання на цю тему подобатимуть на якесь виправдання, а ми його не потребуємо.

Тільки ще один факт, для пікантності. Серед української еміграції значний відсоток становлять особи, примусово вивезені німцями на роботи до райху або немилосердно вигнані ними з рідних гнізд при відступі німецьких військ з України. Ці люди тепер, по розгромі райху не хочуть повертатись до своєї батьківщини і воліють загинути на чужині, ніж потрапити додому. Чому?

Драма українського народу (а він знав їх багато у своїй історії) полягає в тім, що він і його край стали ареною боротьби двох тоталітарних і аморальних потуг, однаково заінтересованих у безогляднім послабленні і дегенерації нашого народу і в опануванні його матеріяльних багатств. Наш нарід став ковадлом, на який спадали страшні удари двох нищучих молотів. Доля судила нам бачити, як розскочився на порох один з цих молотів. Большевики хотіли би переконати світ, що ми зле зробили, використавши нагоду і уникнувши сатанічних ударів другого, покищо цілого молота. Хто з чесних людей пристане на їх думку?

Український нарід почав свого часу проти німців нерівну, але героїчну боротьбу, створивши свою парти-

занську армію і політичне підпілля. Політичні в'язні української національності, що пережили жах німецьких таборів нищення, можуть докладно розповісти про цю боротьбу. Вони, політичні в'язні, нині вільні, гуртуються по таборах і не їдуть додому. Чому?

Після краху німецького тоталітарного колоса та сама українська повстанча армія, що боролася проти німців, переключилася на одчайдушну боротьбу проти московського імперіялізму і, кривавлячись, веде її і сьогодні.

Своє завдання українська еміграція бачить у боротьбі нашого народу за його ствердження в житті. Ми освітлюємо і будемо освітлювати перед усім світом сенс і зміст боротьби — тепер і в минулому. Ми не маємо потужности наших ворогів, але вони бояться єдиної зброї, яку маємо ми і ім'я якій: *правда!*

Тому нам легко відкинути все болото, яким наші тирані і вбивці намагаються закидати нас; тому нам легко відвести всі закиди на нашу адресу, навіть ті, які їх авторам видаються найтяжчими і найдрастичнішими для нас. Маємо на увазі участь української молоді в лавах німецької армії. Щодо цього вже склались і будуть складатися відповідні меморіяли, а тут ми обмежимося тільки констатацією, що у багатьох і багатьох молодих синів нашого народу мотивом добровільного вступу до німецької армії була потаєна думка, доставши зброю до рук і взявши участь у боротьбі проти большевиків по німецькому боці, скористатися з сприятливих змін у кон'юктурі у власних національних інтересах.

Так, наші вороги бояться правди, про яку ми будемо кричати світові. І не зупиняться вони ні перед якими хитрощами, маневрами, інсинуаціями та підлотами, аби тільки стерти з лиця землі українську еміграцію. Ми це знаємо і попереджаємо всіх, хто з необізнаности чи сліпоти хотів би прислужитися плянованому большевиками злочинові: видачі нас в їх руки. Ми свідомі кармічних законів історії і твердимо, що такий переступ проти совісти не лишиться непокараним раніше чи пізні-

ше. Народи, державно-політичні системи, партії і їх керівники жнуть те, що сіяли. Історична Карма не знає пощади. Вона знищила протягом кількох лише років демонічну і, здавалось, непоборну потугу, вона знищить — раніше чи пізніше — і концентраційний табір народів, що ім'я йому Советський Союз! Часткова кара Карми вже впала на большевизм — досить згадати, що червоний тоталітаризм упродовж свого короткого історичного існування власними руками фізично вигубив своїх творців і борців, які — теж злочином і кров'ю — ствердили його панування на території царської Росії. І нашої крові, крові наших старців, жінок, молоді і дітей, коли вона проллється — тут у Німеччині, чи в катівнях НКВД — не подарує Карма ні безпосереднім катам, ні їх сприячам, свідомим чи несвідомим.

Марною і нікчемною є думка, що ціною нашого життя можна буде здобути якийсь шанс у теперішній боротьбі за мир у світі. Він, цей пристрасно жаданий і ще такий далекий мир у світі, буде даліше від свого здійснення рівно на стільки, скільки заважать наші смертні муки і наша кров на престолі Всевишнього, де міра речей є відвічно однакова і де правда та справедливість, добро і возмездя за зло є абсолютні.

М. Байдан,
український письменник.

Публікується, як приватний лист
Передрук з зазначенням джерела дозволений
НОВА ЕПОХА
1945.

ІСТОРІОСОФІЯ М. ОРЕСТА

Тяжко собі уявити великого поета, в якого була б відсутня національна тематика, поета, який би не цікавився долею своєї батьківщини; великого поета, який би не старався допомогти своєму народові своєю творчістю, вчинками і активною участю в культурному житті.

Великий поет — це той поет, який не тільки розуміє долю свого народу, а й старається уліпшити її, скерувати на кращий шлях, який би гарантував його народові краще майбутнє. Всі ці прикмети притаманні М. Орестові, а тому він є одним з найбільших поетів українського народу. І треба бути зовсім безвідповідальним «критиком», щоб закидати Орестові відсутність національної тематики, і цим самим викривляти його світогляд, а це значить говорити народові неправду про такого самотнього поета, яким є М. Орест.

Національна тематика в поетичній творчості Михайла Ореста є невід'ємною частиною усього його життя і творчості, про що вже свідчить його біографія.

В першій збірці поезій «Луни літ» Орест, між іншим, говорить, що після всіх нещасливих переслідувань, нелюдських мук, спричинених московськими окупантами України і народові поета, він знову вертається до своєї батьківщини України й народу і буде й надалі служити її самотнім ідеям, активно переводитиме їх в життя і боронитиме їх, де не покинула б його доля.

*Я вернувся до тебе, отчизно моя
І всміхаюся рідним долинам.
О, як солодко пахне ласкава земля
Чебрецем і полином!*

*Аромати віків, дороги, затишні,
Вони душу потіхою росять
І здається, що вістку таємну мені
Од відійшлих приносять.
Ніби предки мої в спочуванні чуткім,
Незреченої доброти повні,
Привітання мені ароматом тонким
Посилають любовні...*

Дух предків не тільки вітає свого вірного сина, а й пориває його душу до дальшої чинності для добра своєї отчизни. Бо лише тоді «душа, завітчавшись в невинні вінки, усміхатиметься завжди»... і житиме «в наступні віки». Саме такої добродійності повинен прагнути кожний правдивий письменник, якщо він насправду хоче допомогти своїй батьківщині. І нам приємно ствердити, що Орест належить до тих правдивих і великих письменників, які своїм словом і ділом творили здорові й тривалі основи кращого майбутнього для свого українського народу.⁹

А проте... один з «критиків» закидав Орестові утечу від життя, інший казав, що Орест віддався царству мрій, яке реально не існує. Клясичну відповідь дав їм Ю. Клен. Він писав:

«Стандартним є також твердження про втечу тих чи інших поетів у царство мрій, яке реально не існує, у «храм Граля, що зноситься в нетлінному царстві духа»...

На це треба відповісти, що «храм Граля, що зноситься в нетлінному царстві духа, це більша реальність аніж матеріальний довкільний світ з його мінливим обличчям. Ми маємо в даному разі платонівський реалізм, який протиставляємо реалізові матеріалістичному. Отже, велике питання, чи були «дезертирами від нації» ті, що ішли пер ардуа, ад астра, до самотніх верховин, щоб звідти кликати й тягти юрбу до себе, чи, може, ті, що воліли з юрбою змішатися, знівелюватися та йти «в такт з добою» і кидали болотом у тих, що дерлися на ске-

лясті кручі». Що, як казав Микола Зеров, «на торжищі ідей», «на глум зухвалій моді» —

*серед буденних справ і шкурної громади,
в душі плекали сон далекої Гелляди
і для окружних орд, для скитів-дикунів
різьбили з мармуру невиданих богів.*

Себто, творили духові скарби, які є запорукою безсмертя народу або людства взагалі.

Одним з таких, що крокували на «самотні верховини», щоб звідти кликати і вести за собою народ був М. Орест. Але як вимагала потреба часу, то він сходив з тих вершин і писав листи в обороні не тільки свого народу, а й всіх тих, що терплять наругу, пониження й фізичне винищення, улаштоване московськими комуністами-імперіялістами чи їм подібних. А в цей же час «всезнайки» «хвайно» собі переховувалися на приватних квартирах, і вертали до народу тільки тоді, коли могли коштом його життя і праці жити і вдавати мудрагелів, пишучи всяку всячину якби тільки грати на шляхетних почуттях свого ж таки народу, і в такий спосіб добре робили й далі роблять собі «бізнес»...

Якщо сьогодні ми подивимось з перспективи останнього чвертьстоліття на нашу дійсність, то постать Ореста стає маєстатом святости. Якщо хтось не вмів цінувати залишеної ним духової культури, то хіба що має настільки глузду, щоб побачити Ореста як тонкого і проникливого історіософа. Історіософія у нього не тільки багата, а й високомистецька...

Дух батьківщини, дальній, чуйно ловить, — душа поетова, де б він не перебував, бо там:

*Благословила доля і мене
Спізнати розкіш почувань безмірних,
У місті ріднім і в його лісах
Зосталася тому душі моєї
Частина найдорожча, повнозвучна*

*І повноцвітна. Що вона витає
І далі там, де отчизні дорогій,
Ти відаєш, о душе всеблагий!*

Поет вповні свідомий, що діється в його отчизні і в ній душою там перебуває, про що нам щиро свідчить. Знаючи реальну дійсність у своїй батьківщині, він дає обіцянку ніколи і ніде її не забувати. Він повсякчасно пам'ятає про ту свою батьківщину:

*Моя отчизно! В дні скорбот і труду
Тебе я не забуду.
У пам'яті твого лица не стерти
І смерті.*

А коли «оболонка тлінна», тобто коли фізично поет не зможе служити отчизні своїй, то тоді нехай батьківщини легіт «на клила візьме»:

*Мій прах, полине з ним туди, на схід
І над лісами рідними розсипле:*

Землі моїй віддай і персть мою!

Хіба можна більше засвідчити свою відданість отчизні, як це сказав поет цими словами, словами написаними кров'ю серця свого.

М. Орест не тільки пам'ятає про нещастя своєї отчизни, але він показує й шлях, за допомогою якого можна допомогти їй. Ми вже знаємо, які обов'язки зобов'язують лицарів України, поставлені в основу буття народу Сковородою. Орест говорить про це досить реалістично:

*Сідаймо на коні, други.
Погляньмо на Синій Дін!*

*Путивль, Переяслав, Галич
Душі і думи свої
Шлють, надхненні, у далич:
Київ — серце її!*

В нестримнім, огненнім поході

*Стопчімо тьму лихоліть:
Ясніше по тужній негоді
Сонце нетлінно горить...*

Лицарі України! Чи ви вже готові стоптати тьму і ганьбу лихоліть, змити тяжку неgodу сучасного тирана, бо щойно тоді світитиме нетлінне сонце слави її... Не розчаруйте вашого духового надхненника. Він має віру у вас.

Адже він явно про вас говорить і вірить, що ви доконаєте, зреалізуєте великі ідеї, благословенні самим Архистратигом.

*З могил, з усіх усюд, з усіх чужин
Спішать воскреслі у свою отчизну
На чин нечуваний, визвольний чин!
Бундючний ум у пориванні чорнім
Не вигадася зброї проти них —
Він упаде з владою потворним,
Що прихилив його до стін своїх.*

Поет бачить вже близький упадок тих, що тримали народ у терпінні і знуванні нелюдському, бо світло правди просвітило душі, приспані брехнею, облудними обіцянками і силою терору, великих подвижників. Бо це світло правди послане не від людей. І сталося велике чудо.

*Враз стрепенулись дзвони: батьківщина
Вітає поворот своїх синів —
І звуків клеkotюча хуртовина
Вирує над священним жахом нив.
І на чолі несвітської дружини,
Керуючи квалдриг навальний біг,
У блискавичнім леті грізно рине
З мечем сліпучим сам Архистратиг.*

Перемога аж надто очевидна. Дружину провадить сам Архистратиг. Це ніяка абстрактність, як це дума-

ють матеріалісти і супер реалісти... Сьогодні історія може нам показати не один приклад саме такого чуда. Ми віримо, що сучасний читач настільки освідчений, що знайде ці приклади без нашої допомоги...

Довершилась години найвища пора. Народ відзискав свою свободу. І звідси почнеться ще небувала слава нашої батьківщини і її столиці.

*І твоє ім'я віковичне,
О городе рідний мій,
Розсіваючи сяйва владичні,
На вежі палатиме тій.*

*І будуть читати народи
У свіченні літер святих
Діспис твоєї негоди
І весен діяпис твоїх.*

*Огорне їх подив побожний,
Що з міст земних многоти
Вшановане так вельможно
Так велико тільки ти!*

Чому ж з такою повагою, з такою побожністю Київ так вельможно буде вшанований як столиця України, як святиня спасення і надії інших народів? Бо його охороні сприятимуть янголи, світлі янголи живого Бога.

*А янголи будуть стояти
На вежі в рожах одеж —
І їх труб огримлять кантати
Твій подвиг, подвиг без меж!*

Київ — це містична місто, місто обране Богом Світла, навколо якого постають і реалізуються величні діла. Адже це цілком зрозуміле, бо тут воплощується сила безсмертя, яку поет змальовує так:

*Що риси всі і всі його обличчя,
Позначені будуючим добром,
Ховає незнищення потойбіччя:
Є тільки дух, благе не гине, ом!*

В цьому ділі своєму співбратові Києву допоможе Львів, який в історії вже відіграв свою почесну роль. Орест говорить про це у своїх поезіях. Зміст цієї мови можна передати найкоротше так. Історичні обставини склалися для українського народу не завжди сприятливо. І в них наш народ мусів переносити своє життя, життя дальшої культурної тяглости. І в ці тяжкі часи історії України Львів ставав не раз місцем, де продовжувалися традиції Києва, де зберігалися надбання культурних цінностей, на яких виховувалися нові покоління.

*В далекості туманній тужить Київ,
Твій старший, твій первопрестольний брат;
Він, духа творчого високий вияв,
Повився в чорняву жалобних шат.
По ньому потопом пройшла недоля,
Його шляхетний отемнила зір,
Блюзнірство чинить на його престолі
І чисті пориви жене в ясир.
В терпкій тривозі за твоє буяння
І за твою, о Львове, щасну путь
З останніх сил речу я заклинання:
Льва-Городе! Перетривай і будь!*

Перетривай і будь! Клич людей і скажи світові, що твоєму старшому братові — Києву роблять кривду безпідставну, Києву, який має довершити велике і святе діло!

*Народ, який призначення духове
В віках суворих ще не довершив,
Благослови на подвиг повнокровний
І на прийняття небувалих див.*

Тремтять, о слуги зла і тьми! — бо найміцнішою зброєю сильні ми, перед якою не встоять всі злочинці.

*Позагробовим існуванням сильні
І правдою ненашою міцні,
Вони оновлять, вої заможильні
Буття онови, темні і тісні.*

Прийде час остаточного поррахунку. Здригнеться земля і встануть до бою лицарі непереможні і довершать розпочатий священний чин. І заживуть наші люди новим життям.

*Але у день гніву могили здригнуться
І раттю грізною до меж понесуться,
І зступляться там у потужні вали:
Щоб діти щедроти буття зажили.*

*І Дух Богоносний в ожилі долини,
Зичливістю світлий, велично прилине,
Об'явлень нових він посіє слова
І ніжно збере невичерпні жнива.*

І скінчиться «жагуче томління», страждання і наруга зла

*І з гимном, з коливанням орифлян
Ми вступимо у наше Воскресіння...*

Довершилася у всесвіті велика містична подія. Вона неодмінно станеться і в світі людському, бо він є невід'ємною частиною цього всесвіту. Про неї сповіщає поет:

*І лине Жар-Птиця над світом
І шле йому привіт.*

*Благословенна поява
Її і пісень золотінь:
Радість буде і слава
Для всіх земних створінь.*

Жар-Птиця через своїх ясновидців сповіщає про ту велику подію, — постане нова епоха і нове й краще людство.

*І кожен бачив на зіницях друга,
Дружини, нареченої, дитини
Рожевий відблиск сяйва дорогого,
Яким спалахнув, проносячись над світом,
Нових часів, буття нового вісник.*

Цей вісник справді появився серед українського народу. І тому йому, українському народові призначено велику історичну місію. Постало нове лицарство. Воно творить премісні основи для нової будови,

Велетів покоління

Знов посідає земля.

Лунає державний їх голос

Лунає потуги псалом...

Двигтить і гримить воскресло

І вищає гір племено:

Дасть воно, піднебесне,

Ері новій імено.

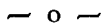
Одним із цих велетів духа нової ери є і сам М. Орест. Він створив велику продуктовану поезію і такі ж псалми для духового перенародження майбутніх кандидатів лицарства нового. І власне в цьому, може, його найбільша заслуга перед своїм народом і перед завтрішнім відновленим і кращим людством.

ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ М. ОРЕСТА В ОЦІНЦІ КРИТИКИ

З перших поезій М. Ореста, надрукованих в «Ордені», можна було зрозуміти, що серед нашої української спільноти появилася надзвичайно культурний і талановитий поет, поет своєрідний. І тому коли появилася його друга збірка поезій «Душа і доля», то майже негайно після її появи на неї відгукнулося аж три визначних літературознавці, приватавши її з захопленням. Ними ми й почнемо цей розділ: поетична творчість М. Ореста в оцінці критики, бо раніших праць на цю тему нам не вдалося придбати...

Першою нам відомою з них є дуже сумлінна праця-рецензія В. Державина; другою — С. Г.; третьою, ідеологічною, — Володимира. З цією останньою ми познайомимося значно пізніше, оскільки вона відміна від інших — в ній говориться про світовідчуження М. Ореста.

Про поезію М. Ореста писали, в порівнянні з іншими поетами, досить часто... Не сумніваємося в тому, що навіть поданий тут матеріал про поезію М. Ореста покаже дуже цікаву картину про те, якого великого поета ми мали в особі М. Ореста. Це зокрема, може, буде цікавим молодшим любителям літератури, які хотіли б пізнати справжню і високоідейну поезію...

В. Державин¹⁰ написав досить велику працю з приводу виходу у світ «Душі і долі» М. Ореста. В ній автор розглядає поезію Ореста і некласицизм. Подаємо її дещо скорочено.

1.

«Ще зовсім недавно один із найавторитетніших літературних критиків наших схарактеризував поетичне мистецтво М. Ореста в такий своєрідний спосіб:

«Світогляд Ореста взагалі суто духовний, сказати б, аформальний. Його вірші могли б бути аморфні, але так само добре вкладаються і в форму, що існує як даність — і може ще виграють від цього, бо суть дотримання формальних приписів в них — у легких зсувах від звичайного — то синтаксичних, то семантичних» (МУР, збірник I, ст. 70).

Що такою є суть усякого більш-менш умілого та артистичного дотримання формальних приписів — майже саме з себе зрозуміло. Проте наведена радикально несправедлива і, власне кажучи, образлива для артизму Орестового оцінка означає суттю, боцїмто аморфна творчість Орестова в принципі так само індиферетно ставиться до мистецької сутності поезії — до її естетичної форми — що й сам автор наведеної оцінки; адже за цим останнім «форма, що існує як даність» (себто не вигадана поетом спеціально *ad hoc*) становить оте коріння зла, що його конче треба «розстрожити» на славу української «національної органічності». Поезія М. Ореста править за виняток, бо вона, мовляв, така аморфна, така позбавлена артистичної чіткості, структури, що дотримування формальних приписів їй не шкодить — вона, «може», ще якось виграє від цього.

А ми вважаємо за коріння зла в українській літературній критиці оцю часом укриту, часом явну антипатію до артистичної форми, оце сектантське упередження проти поетичного стилю, проти мистецтва слова, проти ідеї і факту віртуозності, нарешті — одверто формулюючи те, чого ті іконоборці воліють не формулювати — проти краси твору. Якщо один із них удостоює поета індивідуальною індульгенцією (мовляв, один випадок не пошкодить), то другий, використавши поезію

Орестову, з властивими нашій літературній критиці тактом, як трамплін для дискредитації авторів — Миколи Зерова й Євгена Плужника — переходить до недвозначних застережень щодо надмірної, як на нього, мастерности вислову:

«Саме стиль становить найціннішу прикмету віршів М. Ореста, найяскравішу і, як це не дивно, найнебезпечнішу: допроваджений до значної витончености, при децю підкресленій каліграфічності поетичного «почерку» поета, залишає він лише крок до... стилізації» (Краківські Вісті, 1944, ч. 117 (1150)).

Ні, тут нічого дивного немає, і автор наведених рядків дарма виставляє свій труїзм за парадокс якийсь: не викликає жадного сумніву, що й найменша рафінованість у мистецтві суперечить тому казенному оптимізмові, тенденційному політиканству та гістеричному крикульству, що домінують у нашій сучасній поезії, з ласки та милости літературної критики; і з цього погляду, справжня поезія становить небезпеку для т. зв. поетичного світогляду високоідеологічних цензорів.

Проте облишмо їхні світоглядові критерії: вони аж надто очевидно містяться поза межами всякої естетики. Щодо власне літературних засад того темного антиформалізму, то він корениться в дивному й хибному уявленні, ніби в процесі поетичної творчости відбувається якась реальна боротьба між формою та змістом твору, і, наколи не досягнено «того стану, за якою форма слухняно скоряється кожному порухово думки і чуття», то вона «деформує їх своїми залізними законами» (МУР, I, стор. 70-71).

Це — уявлення поета - початківця, який відчуває себе зовнішньо зобов'язаним механічно добирати рими та стопи і чинити всякі інші внутрішньо чужі йому мовні викрутаси — не знати чому й ради чого — просто через те, що так це вже заведено. Літературна критика, замість показати йому, що саме ті начебто зовнішні прикраси становлять мистецьку сутність поезії, а поза ними

жаден зміст мистецької не містить, — культивує зарозуміле зухвальство супроти артизму слова, виголошуючи, нібито «всяке нове пізнання вимагає нового вислову і знаходить собі природню мову, що доконечно притаманне йому» (*Die Fähre*, 2, 122). — «Природня» мова є хіба-що в мавп; а людина мову засвоює — в тому числі й поетичну. Досконалість засвоєння і — в найвищій стадії творчості — дальшого розроблення засвоєної системи поетичної мови зветься поетичною формою; а так зване «визволення змісту від пут форми», чи то «воля від форми» (*МУР*, I, 71), це коли автор висловлює симпатичні для критика думки прозаїчно, себто мовою з артистичного погляду недосконалою, або й нікчемною. Коли ж, навпаки, несимпатичні для критика думки висловлюються мовою повновартісною, то це, мовляв, «форма» винна, вона щось собі «деформус». Бо справді, мистецька форма виключає той зміст, якого публіцистична критика прагне — виключає агітку, примітив і гістерію. Отож публіцистична критика по обох берегах Збруча однаково негативно ставилась і ставиться до високого й великого стилю в поезії, а зокрема до тієї літературної школи, яка програмово прагне високого й великого стилю, вбачаючи своє завдання в його творенні, а не в тому, щоб «поставити його на службу своєму політичному гонові» (*МУР*, I, 57).

Ту літературну школу заснували в українському письменстві київські неоклясики. Публіцистична критика й політиканська публіцистика по обох берегах Збруча була і є змушена якоюсь мірою визнавати епохальні мистецькі досягнення неоклясиків — тією мірою, якою вона сама вважала або вважає за потрібне ховати свої політичні тенденції під подобою «літературної» критики. Практично це означає, що неоклясицизм трактують як формальний «вишкіл», який слід якомога швидше технічно засвоїти і «світоглядом» перебороти. Пишіть, будь ласка, якою завгодно формою, хоче — сонетом, хоче

— гексаметром, аби за змістом це була та сама агітка, та сама примітивна мільодрама!...

Поза елементарним технічним вишколом, неоклясицизм, на думку публіцистичної критики, не існував — не існував «як якась завершена, кристалізована в собі течія» (МУР, I, 57); цілком зрозуміло, бож він ніколи й не був публіцистикою і політиканством у напрямку укапізму та іншої компромісової мізерії ніколи не цікавився. Вперше в історії українського письменства свідомо створивши поезію високого стилю... неоклясики врятували перед світовою історією, перед сумлінням чистого розуму, гідність українського слова, тяжко скомпромітованого обскурантським волюнтаризмом на Заході, ще тяжче — пристосовницькою «пролетарською літературою» на Сході. Та для публіцистичної критики це не важить — важить, що в неоклясиків не було ні напівсовітських «лозунгів», ні шовіністичних кличів.

Не було демагогічних гасел, бо не було й не могло бути демагогії — тієї відвічної язви нашого письменства. Творчість неоклясиків — єдине, на що покликатись можемо в царині чистої поезії. Але ідея чистого мистецтва для утилітарно-публіцистичної критики неприйнятна, бо утилітарист чистого мистецтва взагалі не сприймає. Звідси — штучне розкладання естетичної єдності неоклясицизму на його будімото складові елементи і намагання знецінити кожен із тих елементів окремо:

«Рационалізм — філософська база неоклясицизму — не буде ідеологією нового письменства, і формальний вишкіл не може стати самоціллю, а національна стихія не вкладається в рамки чужих форм, які б гнучкі вони не були» (МУР, I, 69).

Про формальний вишкіл, не служно ототожнений тут із засвоєнням високого стилю, вже сказано; але що подумати про культурний рівень українського письменства, яке, мовляв, і насьогодні — пів сторіччя по І. Франкові — сприймає сонет або гексаметр як чужі форми? З боку літературної критики, це або навмисна орієнта-

ція на темні пережитки підсовітської ментальности, або ж кричуща небезсторонність, — адже неправдоподібно, щоб критик справді вважав усі поетичні форми за національно чужі, за виняток, що вживані в «Кобзарі».

Тепер про раціоналізм як «філософську базу неоклясицизму». Всяка поезія становить артистичний вислів емоції — інакше бо це не поезія, а проза (або ж, за браком артизму, не поезія, а гістерія). Емоції надаються до вислову різними методами, між іншим — епічною і патетичною. До раціоналізму це жадного стосунку не має — раціональний вислів це проза. Закидати неоклясикам раціоналізм — це значить закидати їм прозаїчність викладу, себто брак поезії. Проте публіцистична критика не це має на меті, а щось зовсім інше — вона хоче накинати М. Зерову «раціоналістичний світогляд», а М. Рильського абияким способом вилучити з неоклясицизму, щоб через те мати змогу заперечувати історичну вагу цього останнього як епохальної літературної течії...

...В постаті М. Зерова — так як у постаті засновника німецького клясицизму Вольфганга Гьоте — зосереджувалась, утямлюючись і кристалізуючись навколо неї, ціла літературна проблематика епохи. Проте, так само, як ціла група творів «синкретичного» типу поєднує «патетичний» клясицизм Шіллера з «епічним» клясицизмом Гьотевим — так само і в поетичній творчості обох корифеїв українського клясицизму прояви синкретизму не надаються до біографічного пояснення через індивідуальні літературні впливи та запозичення, а постають шляхом природнього самоусвідомлення й зростання спільних компонентів клясичного стилю. Не можна — та й не варт — зводити історію літературного процесу до самого лише наслідування всіх усіма. Про наслідування йдеться тоді, коли певні чужі поетичні засоби діють на невідповідну їм структуру літературного твору, порушуючи її внутрішню цілість і рівновагу; а в ліриці обох київських (М. Зерова і М. Рильського, — П. Р.) неоклясиків цього немає — вона немов сама з

себе набуває синкретичних рис, як скоро патетика М. Рильського або епічна заокругленість М. Зерова проступає з артистично приглушеною, сказати б, педалізованою експресією...

...Немає поміж київських неокласиків скількинебудь істотних розходжень щодо принципів естетики, влучно сформульованих С. Гординським:

«Ідейно — це змагання до суто естетичного і гармонійного сприймання світу, до своєрідної життєвої філософії, до грецької калокагатії, це порив у творчості до того, що вічне і непроминуще» (М. Зеров. Камена, Львів, 1943, ст. 7).

В поетичній формі цей програм розгорнено в недрукованій досі поезії М. Зерова «Аргонавти», присвяченій М. Рильському й датованій 30. 4. 1924:

*Так, друже дорогий, ми любимо одно:
старої творчости додержане вино
і мед аттицьких бджіл і гру дзвінких касталій.
Хай кволи старчуки розводять давні жалі,
хай про «сучасність» нам наспівує схоласт,
хай «культів» і «фактур» небажаний баласт
у човен свій бере футуристичний тривій:
ми самотою йдем по хвилі білогривій
на мудрім кораблі, стовесельнім Арго,
а ти як Тифій нам, і від стерна свого
вже бачиш світлу ціль борні і трудних плавань —
дуб з золотим руном і колхідійську гавань.*

Хтось мабуть кине, що це, мовляв, не «світогляд», спроможний об'єднати літературну течію, а сама лише естетика. А що, крім саме естетики клясицизму, об'єднувало патетичного клясика Шіллера — кантіянця, волюнтариста і стоїка — з епічним клясиком Гьоте, геть супротивним Шіллерові і в філософії, і в психології, і в етиці, не казати вже про похідні з того політично - громадські предилекції? І тих естетичних підвалин не лише вистачає для створення артистично - єдиного клясично-

го стилю, а й навпаки — створення класичного стилю потребує, як доконечної передумови, єднання виключно естетичного; бо поки естетичні принципи не визнаються за самовистачальні в мистецтві, а підпорядковуються, на зразок надбудови чи літературно-асуспільної акції якоїсь, етичним нормам буденного або громадського побуту — доти немає класицизму, немає високого й великого стилю в мистецтві, немає суспільства здатного сприймати той стиль. Тому для критики публіцистичної ніколи немає класичного стилю, як і немає участі публіцистики в творенні високомистецьких вартостей.

Проте в українській поезії (точніше кажучи — в українській віршованій поезії) класицизм, з 1920 року, є, і є назавжди; прецінь історична непоминушість належить до естетичної суті класицизму як такого. Чи розуміти під «неокласикою» модерний — 20-го сторіччя — класицизм, а чи закріпити той термін за київською класичною школою 20-тих і початку 30-тих років, — обидва фундатори й корифеї української класичної поезії — наші Гьоте й Шіллер — є й будуть навіки в поезії нашої тим, чим Гьоте й Шіллер є й будуть у німецькому письменстві, Тібулль і Проперцій у римському: попри всі примхи літературної моди та каверзи літературної критики, класичний струмінь у поезії нашої ніколи вже не зможе загубитись, і це до нього раз-у-раз, за кожної генерації, вертатимуть міродайні компоненти літературної еліти. Така бо є неминуща функція правдивого класицизму в кожному письменстві, де він так чи так постав був...

2.

...На сьогодні, коли перервалась творчість Є. Маланюка і назавжди замовкла муза О. Ольжича, перш ніж ті два корифеї української поезії в Західній Європі встигли були остаточно визначити й виявити свою велику ускладнену іншорідними інгредієнтами літературну

позицію відносно високого й великого стилю... — лірика М. Ореста не лише гідно репрезентує в нашій сьогоднішній поезії високі артистичні традиції київської неокласики, а й очолює собою безперервне наступництво в цілому творчому русі класичного літературного стилю.

...Принциповий антагонізм дійсності й краси, адекватно сформульований М. Рильським, розв'язаний в поезії Орестовії в іншому ідейно - емоційному напрямку. М. Орест може й сам написав був би на початку своєї літературної творчості:

*В душі — знов образи взискуємо града,
і руки тягнуться за небосхил —*

але не скінчивби рядка й строфи абстрактно-позаобразним «туди», і тим паче незадовольнився б переведенням «срібних облісків надземної музики» до сенсуально - матеріального пляну природнього життя:

у небі журавлів далекий ключ пливе.

Його природа — не сама лише чуттєва реальність, а та реальність, крізь яку мистець прозирає в реальніше за природу. Ілюзію естетичної мрії відкидається — стверджується героїчну віру в єдність краси й добра:

*Не сняться навіть давні верховини;
там солодко новим обранцям пливе
і нині час — але мос сьгодні
провалля обступили і безодні.*

*Але я вірю в День Добра. До мене
він найде стежку, владне слово скаже...
і вступить радість у буття натхнення,
як сонце літне в храмові вітражі (ст. 72).*

Не в злитті з природою, а в злитті з духом природи й надприроди полягає філософська ентелехія цього чистого — бо чужого всякій релігійній догматиці — спиритуалізму. Це онтологія екстатичної візії і духово-

го Монсальвату, тематично протиставлена сексуальній візії і гедоністичному Клінгзора Замкові в поезії М. Рильського, тематично протиставлена інтелектуальній візії і артистичному Парнасові в поезії М. Зерова, тематично протиставлена інтроспективній візії і традиційному Гакельдама («полю крови») в драматургії Лесі Українки. І все це в українській поезії — класицизм, бо онтологічна розбіжність диференціює тематику літературного стилю, не порушуючи його естетичної єдності, що стоїть не на тематиці, а на її словесному оформленні. Онтологічна ідея не залежить від естетичної форми, то ж ніяк не визначає її; вона спливає в твір і кризь твір —

як сонце літне в храмові вітражі.

Тематика Орестова скрізь просякнена онтологічним комплексом Граля — ідеєю обраності та осяяння, що чітко сформульована була вже в попередній збірці:

*І буде день: розквітне всохлий посох,
засяє провість у блакитних росах —
і в сяйві рос і неземних тишин
на землю прийде Парсіфалів син.*

(Луни літ, ст. 26)

В «Душі і долі», поряд із цим індивідуальним пориванням —

*щоб увійшла прозорість в існування
мов раннє сонце в течію мутну (ст. 42) —*

енергійно виступають мотиви есхатологічні, що в них духовне преображення окремого обрання поширюється на обране людство чи, радше, на містичну єдність священої громади обраних:

*Серця окрилені пошлем у даль ми —
і на привіт черемхи та беріз
озвуться дальні, ясношатрі пальми
і морем зашумить тропічний ліс.*

*Єдиний порив душі всі розкриє
обійде світ поломінна яса
і, явлену оспівуючи мрію,
на землю зійдуть небеса (ст. 70-71).*

Кульмінує цей мотив освячення душі природи й душ людських (порів. ще щодо числених відмін і нюансів «На озері скрес лід», ст. 3, «У небо линучи високе», ст. 8, «Граль», ст. 10, «Льоєнгрін», ст. 44) в грандіозній апокаліптичній візії «Повстання мертвих» — поемі, що не вийшла в склад «Душі і долі», а має незабаром вийти з друку в одному з найвідоміших альманахів, тому обмежимося тут наведенням кількох строф, що виявляють, як гармонійно сполучається в цьому шедеврї клясичного стилю квінт-есенція спіритуалістичної тематики Орестової з абсолютно бездоганим поновленням високх стилістичних традицій київської школи:

*Здригнулася земля — і запах м'яти
над нею хвилями зашелестів,
з полескістю вона зітхає, мати,
ожилх випускаючи мерців.*

- - - - -

*Кого не врятували нерозважні
плач, молитви, ночей безсонних біль,
тепер вертає чудо всезвитяжне
до рідних міст і до отчинних піль.*

- - - - -

*В естві живущих, плоттю стяжілїм,
духовости нової смолоскип
вони розпалють радісним зусиллям
і в серці збудять аромати лип.*

*І де був хід, там буде лїт співучий,
біля джерел несмертної води
розкриється для душ тропа квітуча
до синїх царств магічної звізди...*

Духовий шлях обрання накреслено в «Душі і долі» з цілковитою ясністю. За найперший крок і невідмінну передумову духового зростання править — як це само з себе зрозуміло за есхатологічною концепцією поетовою — безкомпромісове визнання безумовної реальності й посеїбичної потужності світового зла:

*Владарем світу є зло. І коли воно сили потворні
пустить на тебе, душе, горе, о горе тобі! (ст. 58).*

Дальше вдосконалення вже вільної нерозважного або зухвалого оптимізму людини відбувається по таких трьох лініях (немов програмово визначених у поезії «Тестамент», ст. 11), що вони разом з тим складають три послідовні етапи одуховлення душевності: спершу — чистота й рівновага споглядальної свідомості:

*Оподаль від людей, злочинства і пороку
плекай душевний мир і тишину глибоку —
і чисті помисли, посталі в тишині,
надійно проростуть у нетутешні дні.*

Другий етап — священна наука пізнання космосу, як відчуваного (в мистецтві, поезії, філософії) медіума невідчутих духовних реальностей:

*В самотній келії впивай, читцю смиренний,
науку мудрих книг — і легкокрилий геній
тебе навідає; з ним угадаєш ти
близькі безмежно нам, невідчутті світи.*

І нарешті — містичне єднання неофіта, морально і інтелектуально вже готового до найвищої посвяти, з природою як понадреальною єдністю фізичної краси й метафізичної сутності — світової душі:

*На поклик іволги чоло, о неофіте,
слухняно піднеси: справляє вічне літо
свій сонячний обряд — і зелень верховіть
до вікон горнеться і невимовне снить.*

Це не природа як сьогосвітнє земне життя, не природа як організм (хай навіть космічний), а природа як естетична синтеза духу й матерії. Вона «снить невимовне» — те невимовне, що остаточно розкривається лише в екстазі релігійно фундованої мистецької творості. Тому й пантеїстичні мотиви в ліриці Орестовій, що кидались у вічі в «Луни літ» («я ріс корою, я соком верховіття був співучим»), не є пасивним саморозчиненням у макрокосмі чи поворотом до глибин підсвідомого, що, прозріваючи, стає причетна до втілених у природі й символізованих її красою вічних первнів добра та істини. Культ природи в М. Ореста є вільний усяких мотивів хаотичної стихійности — як зрештою виявить у дальшому аналізі його поетичної образности.

3.

Про образність Орестову писав був С. Г(ординський):

«Це не той імпресіонізм відірваних від себе, не пов'язаних образів, залитих змінливими переливами настроїв, що ми його звикли вважати імпресіонізмом. З цього напрямку М. Орест взяв, здається, тільки ту безпосередність вислову почувань, що притаманна тому напрямкові, але вплив усе в формах клясичних, в формах гармонійної рівноваги» («Наші дні», 1944, ч. 4-5).

Боюсь, що притаманна імпресіонізові «безпосередність вислову почувань» є не що інше як навмисна фрагментарність вислову (з систематичним проминанням переходових компонентів тематики, отієї неутральної та принципово прозаїчної сполучної тканини викладу), і що нічого подібного в творчості Орестовій немає. Звичайно ж, усякий поетичний вислів можна, умовно кажучи, звати «безпосереднім», протилежно до вислову прозаїчного, справді якоюсь мірою «опосередненого» — супроти он-

тології чистого слова — чи то логічними потребами наукової прози, чи то практичними потребами прози розмовної. Проте, за суто тематичним своїм складом, та образність явищ природи, що домінує в поезії Орестовій, є скрізь опосереднена інтелектуально - пізнавальною і релігійно - етичною інтерпретацією самих явищ:

*Рука задумано поволі пише
узори мідні в сонячних гаях
і нетутешня, молитовна тиша
стоїть на луках, в далях і серцях* (ст. 34)*

...Саме ота, умовно кажучи, опосереднена образність складає в поезії Орестовій принципову й неодмінну засаду для творення таких стилістично неперевершених образосполук, що в них духовне навіть не сплітається з змисловим, а немов злучається з ним в абстрактно - конкретну метафізичну єдність:

*Минуле зноситься березою гінкою
і спогади тремтять, як листя надо мною* (ст. 61).

Ю. Шерех зіставляв з образною тематикою Орестовою «пасивноспоглядальне» відгалуження в «романтичному світосприйманні» Ю. Клена, характеризуючи його як «незаперечення існуючого світу в ім'я тих зародків майбутніх сутностей, які тільки дримають у ньому, як дуб, дуби, ліси, міста й держави в одному жолуді, проголошення, що дійсний світ — недійсний» (МУР, I, ст. 70). Справді, дещо спільне тут є, і в «попелі імперій» трапляються окремі рядки й двохстишся, що могли так само бути написані М. Орестом, нпр.:

*Що ти єси? Ти у майбутнє міст
над прірвою знедоленого віку.*

* Розрядка тут і в усіх дальших цитатах наша. В. Д.

Але саме ж те, що Ю. Шерех називає «романтичним світосприйманням», уможливило для поезії Кленової, в стилістичному пляні, майже футуристичну модернізацію образів, для М. Ореста просто непомислиму (напр., «все віддзеркались вічності екран»), а в пляні онтологічному — надакцентування егоцентричних компонентів свідомості. Ніколи М. Орест не написав би:

*Дивись, ОН Я у простори віків
тобі узорний килим розгортаю.*

У М. Ореста — образ іманентної природи духовості:

*Рука задумано пише
узори мідні в сонячних гаях (ст. 34).*

У Ю. Клена — ту саму образність суб'єктивізовано тим, що вона скеровується на психічний (не метафізичний!) зміст індивідуальної свідомості людської:

*Не пропаде тут жаден звук і порух,
і нашу радість, біль і мрій дурман
чиясь рука записує у зорях.*

Не глорифікація суб'єктивних ідей та емоцій людських через увічнення їх у макрокосмі, а навпаки — самонайдення людини, як духовної істоти, через вільний і гармонійний вступ її до макрокосму одуховленої природи — така є образна тематика Орестова:

*В одінні світлім із снопом в руках,
як лілія, білієш ти в лугах.
Ти, ніжна, в літі розточилась теж;
повір: і ти, як літо, не минеш (ст. 23).*

Парадоксальність прикінцевого порівняння стверджує, що йдеться тут не про те емпіричне літо, яке ми нас щороку подібно до всякого іншого сезону, а про інше — «вічне» й «життєтворче» — літо, що немов просвічує крізь матеріальну природу:

*Воно прийшло, щоб душі нам спасти —
І від землі не хоче відійти (ст. 23).*

*Ти літа життєтворчого аннали
розкрий, прихильний серцем, і читай:
ти квіти зриш — тож відаєш чимало:
вони значуці є інціяли
тих тайн неприступних — пам'ятай! (ст. 18).*

Так само онтологічно слід розуміти чи не всі — такі
ясні в образності Орестовій — персоніфікації явищ при-
роди, життя, часу:

Весна прокинулась і оцарилась (ст. 92).

*Котився час — і кожен рік, як злодій,
мій дух і серце тупо окрадав.
Минули трави, червень і погоди... (ст. 52).*

Оця майстерність в артистичному комбінуванні аб-
страктної лексики з конкретною спричиняється до того,
що навіть така найраціональніша з раціональних стилі-
стична фігура, як алегорія, звучить у М. Ореста, не
зважаючи на свій сугубо моралізаторський присмак, якомь
свіжо й повнобарвно, наближаючись до найкращих зраз-
ків гелленської «гномічної» епіграми:

Вік юний і вік мужній.

Щедра весна облила все дерево цвітом сліпучим.

*Мало, як мало плодів осінь дбайлива збере
(Луни літ, ст. 18).*

Проте за найвище досягнення поетичної образности
Орестової слід уважати ті описи одуховленої природи,
де семантика містично-етичного уособлення сполучає-
ться з вишуканим блиском конкретних кольорів:

*Ласкава мла вкриває тихий обрій;
сліпучий диск на ньому відгорів —
і ліс замислений в покорі добрій*

*на барви бронзи, злата і цинобри
смагдаи шат своїх переміння* (ст. 34).

Якби оця, сказати б, ювелірна строфа (порівн. «берегових грабів грезет і злотоглави» в «Праосені» М. Зерова) була єдиним, що промовляло б за належність М. Ореста до київської школи неоклясиків, то й тоді це питання треба було б розв'язати в позитивному сенсі.

4.

Безумовно відкидаючи фантастичні (бо суб'єктивно-ілюзійні) кореспонденції між барвами й звуками мови людської, слід проте визнати, що в поезії — в мистецтві словесному — назви та образи барв діють естетично лише через естетичне звучання відповідних слів і словосполук. Саме словесна інструментація скеровує увагу нашу на «барви бронзи, злата і цинобри», що правлять за досконалий взірець артистичної евфонії Орестової. Скільки можна вивести з хронологічних дат, ця остання виявилася тенденцією переходити від надто помітних і немов мідяних акордів алітерації та гомеотелевту («подібнотакіпчення»), як от у поезії «У небо линучи високє», 1932 р.:

*Я знав ганьбу і глум і гніт
долина ждана і жадана,
свята і радісно п'янка —
і знаю: дивний дар дістане
моя натомлена рука (ст. 8),*

до складніших і вишуканіших засобів гомефонії та середозвуквої рими, що менш кидається у вічі, проте надають цілому віршеві витонченої гармонійності:

Як сумно думати, що той полон солодкий... (ст. 61, 1944).

Надто в галузі звуконаслідування евфонія Орестова досягає тієї консеквентної всеохопленості — репрезентованої, приміром, Енеїдою Вергілієвою — що просякає вірш із першої аж до останньої фонемі і не лишає в ньому жадних «неутральних» звукосполук, не виправданих константним паралелізмом образу й звучання. Прислухайтесь, напр., до симфонії свистячих і плавких в описі льодоплаву:

*На озері скрес лід,
проснувся сафір рік* (ст. 3),

абож до неперевершеної еноматопейчності всіх без винятку — голосних і приголосних — звукових компонентів двохстишшя:

*Чи чуєш лепети і рокоти потоків,
що в них бринить луна прадавніх, райських років?*
(ст. 61).

В ритміці Орестовій цей момент звуконаслідування безпосередньо виявляється хібащо в λογαεδιcних розмірах — в т. зв. павзниках — що серед них конче слід відзначити надзвичайно вдале збагачення української метрики комбінацією ямба з іоніком а-міноре (інакше кажучи, двохстоповий амфібрахій з заміною останнього ненаголошеного складу наголошеним). Крім зазначеного вище ономатойчного «На озері скрес лід» (ст. 3), цей розмір... репрезентований в «Душі і долі» ще один раз — через очевидну функціональну відповідність свою до емоційної тематики твору:

*Мандрівче, не йди, стань!
Твоя одцвіла рань,
твої одгули дні
і сплять на глухім дні* (ст. 57).

Проте в інших — регулярних — розмірах цей символічний звукопис ускладнюється і опосереднюється проблемою жанру. Подібно до всякого клясицизму, по-

етика М. Ореста виразно прагне однозначної пов'язаності розміру з певною жанровою тематикою, прагне канонізації певного розміру в межах певного поетичного жанру. Тим самим ритмічний звукопис твору скеровується не на його індивідуальну тематику, а на тематичні риси логічно притаманні цілій жанрово об'єднаній категорії творів. Якби оця на диво послідовно — хоч, зрозуміла річ, не без спорадичних відхилів — застосовувана підрядність розміру жанровій диференціації поезії була єдиним, що промовляло б за належність М. Ореста до класичного стилю, то й тоді це питання треба було б розв'язати в позитивному сенсі. Адже саме в класицизмі — і в самому лише класицизмі — все часткові проблеми поетики кульмінують і розв'язуються в пляні жанрової єдності та консеквентности твору. Тому й для артизму Орестового проблема жанрової єдності твору та жанрової диференціації творчості (хоча б у межах дещо умовно визначеного «ліризму») є проблемою естетично домінальною.

5.

Протилежно до М. Зерова і М. Рильського, що в оригінальних творах своїх уживали гексаметру й пентаметру спорадично і здебільшого з модернізованим жанрово-тематичним застосуванням — М. Орест систематично культивує елегійний дистих в уже згаданій вище суто античній жанровій функції «гномічної» (чи то афористичної, чи то сентенційної) епіграми. Попередників щодо цього М. Орест мав в особі В. Свідзінського (збірка поезій «Вересей», 1927, і «Поезії», 1940) і деякою мірою все ж таки в особі М. Зерова, як це виявляє такий вірш...:

*Трудно і вбого живеш ти, дитино людей земнородних:
сон оминає тебе, дума марудна тяжить.*

*Бачиться: кров твоя навіть — скупа та солона — поволі
в жилах негнучих пливе, — зашумує, руда!..*

*Єсть на цім світі обранці щасливі, дзвінки, безтурботні,
легко вином золотим п'януться їхнє життя.*

*Скажеш: боги олімпійські зійшли поміж люд смутноокий
скорбним поріддям земним приклад високий з'явить.*

...У М. Ореста маємо найчистішу епіграму (в античному розумінні терміну), чи вона буде вотивно-описового тематичного характеру, нпр.:

*Літо настало — і царственні чари його обступили
душу воскреслу мою. Слава, о літо, тобі!*

(Луни літ, ст. 45) —

а чи образний афоризм у найвужчому сенсі слова, нпр.:

*Радість, як птиця, черкнеться об двері і далі полине;
горе, як звір, день і ніч бродить круг дому твого*

(Луни літ, ст. 19) —

а чи нарешті метафора розгорнена на сентенційну алегорію, як от канонічний у своїй жанровій витриманості і стилістично-композиційній досконалості «Жнець» (Душа і доля, ст. 60):

*Зором погаслим я поле життя свого оглядаю:
кокос пустий, а проте жнець мовчазний і блідий
косить уперто, з каміним обличчям, жито неплідне.
Женче суворий, не я винен, що колос пустий.*

Ритмічна нормалізація гексаметру й пантиметру доведена в М. Ореста до остаточної бездоганности структури і значно перевершує ту відносно нормалізовану форму, якої М. Зеров уживав у своїх віршованих перекладах, і яка за свого часу мов небо від землі відлежала від попередніх примітивних спроб українського гексаметру. М. Орест добре відчуває, що український гексаметр і пентаметр не є логадами (чи то павзниками, чи то дольниками) і не можуть ними бути, бо трофей

сам із себе не дорівнюється ні спондесві, ні дактилеві, а щоразу потребує для цього тієї чи тієї спеціальної позиції. Тому за опондей можуть правити в українській метриці або два — хай далеко не рівносильні — наголоси поряд, або ж трохей перед виразно синтактичною павзою (чи з павзою посередині)...

...Характеристичними для нього (Ореста) є майстерне оперування словорозділом, цезурою й дісресєю в їх конкретному співвідношенні з синтактичним розчленуванням речень, нпр.:

*В ніжних обіймах зімкнулись минуле й мабутьне. О свято
слави всеславної! Смерть мертва. І всесвіт життя*
(ст. 108).

В галузі паристоримованого олександрину та шости-стопового ямбу взагалі, здавалося б, небагато чого нового можна внести після артистичних досягнень М. Зерова й М. Рильського, не порушуючи принципів класичної стилістики. Втім індивідуальна мистецька своєрідність М. Ореста визначається й тут цілком виразно. Його шости-стоповий ямб є фразеологічно сконденсованіший і, сказати б, менш розлогий, менш наближається до синтактичних схем французького олександрину; ритм — його самий плазкий, проте звучить міцніше й патетичніше:

*Як чорний корабель, у місто ніч впливає
і чорні води йдуть, вливаються без краю
в покірні вулиці. Пливе потужне зло
і під напором хвиль у вікнах гнеться скло.* (ст. 49).

До індивідуального трактування цього розміру в М. Ореста належить енергійне вживання інвенції і т. зв. синтактичного переносу, зокрема в узагальнюючих сентенціях:

*Шляхами битими не хочу я ходити
і правди у людей не буду я питать:
на роді людському лежить здавен несити
рокованість і знак нерадісних заклать* (ст. 64),

а також певна тенденція до ритмічної ретардації в другому рядку двохстишся, через уживання повноакцентового ямбу (без пірихіїв), як от на початку поезії «Весень» (ст. 32):

*Спокою й кротости прийшла пора ясна,
зичливий поїть зір і вабить добрі душі...*

Якщо в галузі шостистопового ямбу поетична творчість Орестова обмежується дальшим розробленням жанрової лінії медитативної лірики, вже широко репрезентованої в старших неокласиків, то п'ятистоповий ямб, навпаки, становить той розмір, що його функціональним застосуванням М. Орест найбільше збагатив жанрову систему неокласицизму. З одного боку, жанрова скерованість римованого і строфічного різновиду того розміру розгортається в М. Ореста в напрямку до лірично-патетичної поеми і кульмінує в його вже згаданому вище шедевр — в poemі «Повстання мертвих». Не зупинятимось тут на детальній аналізі цього нового величного вкладу неокласицизму в скарбницю українського мистецтва і, разом з тим, виразного апогею релігійно-етичної думки авторової — він бо безперечно вартий спеціальнішої та окремої критичної розвідки. Обмежимося тут стислою характеристикою жанрових рис другого різновиду того самого п'ятистопового ямбу — неримованого і астрофічного, скільки матеріал двох збірок поезій Орестових надзвичайно яскраво виявляє основні лінії жанрового розвитку. Маємо цілком виразне тяжіння до етичної тематики, і то по двох розгалуженнях. Одно з них — та сама афористична сентенція, яку ми вже розглядали вище в антикізуючому оформленні дистихової «гномічної» епіграми, і яку автор реалізує в принципово відмінній астрофічній структурі «білого віршу» з тією самою граничною чіткістю та стрункістю:

*Ми, земнородні, винні є сами
в своїх нещастях і своїй загладі,*

*ми є творці своєї долі, нам
на вільний вибір дано, що пустити
з душі до діяння: чи зле чи добре (ст. 93).*

Друга жанрова лінія веде до епічної поеми з візіонарно-алегорійним сюжетом. Це починається з окремих епічних елементів у римованій ліриці, як от на початку поезії, датованої 1934 роком:

*Боявся я, що жаж понурий крикне,
що закривляється в оселях вікна —
і сталася біда, і крикнув жаж,
і вікна закривавились в містах (Луни літ, ст. 26).*

Нарешті, в збірці «Душа і доля», маємо дві цілком довершені візіонарні поеми — «Видіння» (в дусі Дантових напівалегоричних візій) і «Рятунок» — що з них надто друга вражає концентрованою драматичністю викладу і високим есотеризмом задуму. Не знати, чи міститься де в поезії українській таке конкретне (в розумінні візіонарної конкретності Едгара По), прецизне і разом клясично прозоре оповідання про надприродню подію:

Чоло

*старий підвів раптово, поточився
і в дівчину відважну вступив очі;
холодні, вигаслі, старечі, майже
без виразу вони були, а втім
долонями закрились люди швидко:
їх погляд мозок наче розривав.*

*Здригнувся чорнокнижник: жовту п'ясть
підніс корчійним порухам, але
рука упала. Все кругом завмерло.
Нерушна і безмовна ждала діва.
Ще мить — і закрутився дикий вихор
навколо гостя темного, а постать
його рідити бистро почала*

*в свистючій вирі вітровім — і враз
розтала. Вихор зник. Глибока тиша (ст. 97).*

Поема «Видіння» хибує композиційно на надмірну розтягненість опису «Лісів живущих» і «лук нагірних» наприкінці, бо це, на жаль, послаблює враження від попередньої пречудової візії «Отця Убивства» і особливо виразного з артистичного боку, справді дантеподібного оповідання про

*скелет великий пса,
що на високім камені стояв.
То був скелет живий. Мене уздрівши,
здригнувся він із гавкотом беззвучним
на мене кинувся. Безмежна лють
дивилася на мене із пустих,
чорніючих орбіт — але чомусь
не смів кістяк наблизитись.*

Нараз

*скелет собачий вочевидь почав
вкриватись шерстю — і німотний гавкіт
лунати став хрипким і злобним звуком.
Хвилина ще — і полум'я синясте
спахнуло на брудній, мохнатій шерсті
і вмиє її пожерло. Знову гола
на мене кидалася снасть собача,
щоб обрости небавом шерстю знов,
яку повторно винищив огонь (ст. 86).*

Високі й невмирущі досягнення М. Ореста в царині афористично-сентенційної поезії (так елегійним дистихом, як і білим ямбом) і в царині ліричної та епічної візіонарної поеми не лишають сумніву, що й надалі творчість його розгортатиметься переважно по даних жанрових лініях...

6.

Цілу творчість Орестову немов червоною ниткою пронизує певність містично-спіритуальної сили слова:

*Порив, що ним живе душа моя
в слова магичні замикаю я (ст. 41).*

Ця «магія слів» може розкриватись в емпірично-психологічному пляні, в пляні «чорної магії», — непоборна влада підсвідомого в індивідуальній психіці людській:

*Не треба
про безголов'я ширше говорити
заглиблюючись мислями в нещастя,
ми їх тим самим кличемо до себе (ст. 95).*

Проте для поета ота емпірична дійсність підсвідомого й напівсвідомого є лише відблиском ідеальної найвищої дійсності, і священна — «біла» — магія слів полягає в «радісній готовості» їх —

*багатства не таїти, і віддати
все на послуги задумам своїм (ст. 77).*

себто створити космічну візію в свідомості мікрокосму через абсолютну естетичну вартість мистецтва:

*І ще буває: при зусиллі творчім,
що прагне форм набутти, не слова,
а тільки слів видіння блискавичні
проносяться в свідомості твоїй.*

*Видіння слів, що ще не народились
і, може, не народяться ніколи —
не закріпити їх і не згадати,
прийшли з незнаного, пішли в незнане.
Але яке тепло вони лишають
по благоносних одвідинах своїх... (ст. 78).*

Пов'язана з цією високою концепцією мистецтва слова невсипуща праця Ореста коло устійнення і збагачення української літературної й поетичної лексики є надто очевидною, щоб оцінювати її тут детальніше. В цьому напрямку, доводиться побажати поетові хібащо

більшої рішучості щодо естетизації віршового вислову, ще чіткішого піднесення його понад неутрально-коректний рівень мови загальнолітературної, консеквентнішого проявлення віршованого тексту лексемами вишуканими й рідкісними, як от у поемі «Видіння»:

*Отож побачити мені судилось
того, чий понурі, люті слуги,
ярливо виполчившись на все
благє, будує, сумирне, чисте,
вели війну жортоку в тих долинах,
з яких походив я, і, злобможні,
моє життя і душу тамували* (ст. 85).

Зокрема в галузі поетичної образності хочеться бачити менш ексклюзивну перевагу гармонійних тропів супроти тропів антитетичних; вражає, приміром, чи не цілковита відсутність т. зв. «оксюморон» — сполуки контрарних за літеральним сенсом своїм семантем, що вона оптимально відповідає до кількоп'яного метафоричного трактування зовнішньої природи, починаючи з «синьої квітки» німецького романтизму.

Проте ці стилістичні деталі не повинні впливати на домінуючу концепцію мистецької творчості Орестової — на той «магічний ідеалізм» слова, який автор поділяє з Новалісом, і який, реалізуючись у послідовно класичній образності Орестовій, спричиняється до своєрідної й чітко окресленої позиції його творів у межах українського неокласицизму. Творчість М. Ореста стосується до творчості обох корифеїв київської неокласики, як творчість Фрідріха Гьольдерліна, така класична стилем і спіритуально-релігійна мотивами, стосується в межах німецького класицизму до попередньої і, в онтологічному плані, відмінно скерованої творчості Шіллера й Гьоте...».

— о —

З приводу виходу у світ «Душі і долі» М. Ореста появилася рецензія С. Г.¹¹, в якій він, між іншим, писав так:

«В нас останніми часами стрічається спроби критикувати неокласицизм, мовляв, у тому напрямі вже нічого нового не сказати, він уже вичерпався. З проблематикою «переборення неокласики» виступив був кілька років тому Є. Маланюк з нагоди збірки «Каравели». Там, м. і., він виснув твердження, що Кленові «Прокляті роки» забила саме клясична форма октав, непридатна для твору гостро актуального і трагічного своїм змістом. Подібну гадку висунув і Ю. Шерех у післямові до нової поеми Клена «Попіл імперій»...

«...Проблема клясики, чи, сказати просто, мистецького ладу, завжди актуальна. Вона — справа глибшого характеру, внутрішньої духової структури поета. Якщо характер його відчуття контемплативний, не-експресіоністичний, даремно переконувати його, що стиль, у який природно вливається його почування, неактуальний!

«Це ми вважали потрібним згадати не на те, щоб обороняти традиції неокласицизму (обороняти треба завжди не нео-, а просто клясику, тобто дозрілу, довершену форму вислову, або, ще краще, дозрілий, довершений стан душі), а щоб вказати її постійність, незалежну від часових і проминутих мод та напрямків. І коли ми поезію М. Ореста... зачислямо в круг неокласичний, так привід цьому дає сама духово і стилева структура поета: нахил до контемплативності, синтези, ясної думки, чистої, дизельованої форми — відбитку поетової душі, що прагне ладу і гармонії...».

С. Г. вважає, що Орест «поет дозрілий, духово і формально». А тому він (автор статті) звертає «увагу на загальний характер» обох збірок. «Ця друга має скакати б, більше тяжкості, в ній чувається наче якесь послаблення музичного ритму», який «був дуже характерною рисою першої збірки». В новій збірці рецензент знаходить філософічне поглиблення, стриманіші ритми, шукання не «чисто музичні, а якісь більше формалістичні», хоч є речі «по-давньому незвичайно звучні»...

«...Характер збірки надають... малі поеми, писані білим віршем. Враження таке, що поет зумів тут висловитися найповніше, зумів саме тому, що брав голе слово, віддане виключно його змістовій ритміці, без погоні за будь-якою звучністю. Те, що поет стратив тут на зверхнім збідненні слова, зискав у його змістовій ваговитості, воно стало безпосередньою функцією думки і почування, першої більше як другого. Як робити з цього докір поетові, коли він усе таки досягнув свого — дав завершений мистецький твір?»

«Проблемою збірки, бодай її чільних поезій, є, як це видно з наголовка, *душа і доля*: проблема душі, яку вбиває світ «згубний і підступний», душевбивця, і проблема долі, яка кинула ту душу в «нешасний світ, в його фатальні, демонічні дні»...

«...Поет змагає до гармонії світу, і він бачить ту гармонію зрушеною, розбитою, бачить хаос і це його болить, це його трагедія... Ми не без того, щоб поета не розуміти. Але хотілося б, щоб поет висловив своє заперечення світові, якого не сприймає, в формах більш мужніх... показати своє *хочу*», якого «замало у збірці — і це її головна ідейна хиба».

«В тім винуватий тут немало і сам добір віршів до збірки», бо «автор вилучив з цієї збірки низку поезій... актуальних своїм змістом, з яких деякі були вже друковані по журналах, а деякі, як «Повстання мертвих» були читані на поетичних вечорах»...

«Закінчуючи, згадаймо ще такі лірики, як «Чудо», якої самої вистало б, щоб поет увійшов у майбутні антології української поезії»...

Автор статті вважає, що деякі образи послаблюють враження... «Орест — поет надто тонкий і інтелігентний, щоб йому не звернути уваги на зриви стилю, як і на надмірне вживання деяких слів, як «благий», «блаженний», «благодатний» тощо, що надають деяким поезіям посмаку солодкавості і переніженості».

«Поза тим, як би там не сперечатись за поетовий світ уяви, не можна заперечити, що той світ — його власний і що його збірка — видатне явище в новій українській поезії».

— о —

Про вищезгадану збірку поезії М. Ореста написав невелику рецензію М. Глобенко.¹² З його досить стриманої оцінки Орестової поезії можна відмітити ось такі місця:

«В цій новій книзі мудрий і мрійний «шукач гармонії» розкриває перед нами глибоке спізнання світу душі, хоч і не знаходить «несхибного сліду» до ідеально-світлого, небесного, священного Граля...».

«Душа і доля» перейнята шуканням в тому «нелюдському» світі... не розкритими ще таємницями, що мають дати душевний мир поетові, не кажучи вже про іраціоналістичне сприймання світу...».

«Високородне літо» з його «магією і ряснодарною» с символом очисною, високою.

*О щедре, праведне, о літо щасне!
Тебе молю: в свої яскраві сни
В своє безсмертя, в царство непочасне
Мене, тобі відданого, замкни!*

«Літа життєтворчого аннали дають пізнати щось від таїн світу неприступних. «Воно прийшло, щоб душі нам спасти»; літо вічне, і аромат його квітів стирає сліди почуття, що все має кінець, «Блаженство — неподільне, пряне — щастить нам пережити на землі» лише в дні літа. Ліс, дерева — теж символ того таємничого, чистого чару улюбленого автором нелюдського світу... «Стоять дуби... прошу я: в них вдивися: велич нетутешня віє від постатей могучих їх — і ти відчуєш: втіленням вони с мрії великого, хто ущедрив світи».

«Там, де земля «не анемони, а свіч живих промін-ну многоту» поставила перед престолом Діви, де «горять на галяві лагідні свічі», — настає момент хоча б неповного, через недосконалість, про яку говорить поет, злиття душі з гармонією всесвіту: «розточуючись в тім, що є не я, стократ, стократ себе душа наводить». Це злиття таке блаженно-радісне, що поет каже: «чуття я маю, що не треба було людиною родитися мені».

«Смерть тут серед синьої тиші липневих лісів, не страшна, а бажана, бо вона є продовженням життя:

*Душа, пробивши суєту життя,
В собі відчує ніжне колосіння —
Знак невмирущого свого буття.*

«Так невмируще буття перемагає смерть, як чорне зло, демони неситі хаосу переможені чистою гармонією. Книга кінчається образом просвітленої, оновленої землі:

*В ніжних обіймах зімкнулись минуле й майбутнє. О свято
Слави всеславної! Смерть мертва. І всесвіт — життя.*

«При вражаючій цільності світоглядовій у «Душі і долі» знаходимо і справді прозорі, пластичні, «неоклясичні» образи, як «Осінь», «Мандрівний лицар» або подантівському чітке, ніби карбоване «Видіння»... і, здебільшого, романтичні, а в багатьох випадках і символістичні поезії»...

«Багата лексика, тонкий смак і почуття міри характеризують мову М. Ореста»...

«Про книгу Михайла Ореста будуть говорити, писати і сперечатись як про твір, що відкриває нові обрії, як про віще слово, створене під знаком невмирущого буття».

— о —

З нагоди п'ятидесятиріччя з дня народження Михайла Ореста Петро Оксаненко¹³ написав статтю, яку починає такими словами:

«Михайло Орест — це справжній «слуга високо-стей» — глибокий лірик, мудрий і мрійний «шукач гармонії», талановитий спадкоємець київських неоклясиків, славного «п'ятірного грона нездоланих співців», Михайло Орест — представник виссокого ідеалізму в поезії, співець найвищих і найшляхетніших поривів людської душі, поет-гуманіст, співець Правди, Добра і Краси, співець вищих християнських чеснот — Любови і Милосердя, Михайло Орест — досконалий мистець рідного слова — належить до найвидатніших сучасних українських поетів. Михайло Орест — талановитий і досконалий перекладач — збагачувач нашої поезії кращими досягненнями світової поезії. Михайло Орест — тонкий літературний критик, копіткий літературознавець — колектор творів Миколи Зерова, знавець скорбів української мови і творець її нових лексичних цінностей. Михайло Орест — щирий патріот, активний учасник нашого громадського життя, журналіст і публіцист....».

Далі автор статті говорить про збірки поезій Ореста та його приготування книг М. Зерова тощо, та робить, між іншим, такі висновки:

«Вже перша збірка Ореста показала, що ми маємо в його особі цілком сформованого і визначного поета. Тому своя й чужа критика щиро кривітала і високо оцінила твори Ореста.

«Поезія М. Ореста надзвичайно багата і своїм ідейним змістом і своїми художніми властивостями і не може бути вміщена в рамці самого тільки неокласицизму, бо знайдемо в ній і ознаки романтичного стилю і символізму. Вже на підставі аналізу однієї його збірки «Душа і доля» та його більшого твору «Повстання мертвих» можемо скласти собі повне уявлення про мистецький світогляд і про мистецькі засоби поетичної творчості М. Ореста. Стверження вічного стремління людської душі до вищих поривів, до ідеально-світлих, небесних сфер, тверда й непохитна віра в перемогу добра над злом, молитовно-побожне возвеличування природи, глибока ту-

га за рідним краєм, віра в його майбутнє воскресіння — ось найголовніші мотиви лірики М. Ореста»...

«...В найгірших обставинах свого життя він не втрачав надії, він непохитно вірив у «День Добра», про який «вістять нам сторінки великих книг». Поет вірив у Воскресіння свого народу до нового, вільного життя, у відродження поневоленого народу. Цю віру найвиразніше виявив М. Орест у величному і грандіозному «Повстанні мертвих», в якому з пророчною силою біблійних пророків він показав візію майбутнього воскресіння поневоленого більшовизмом народу»...

«Поезія М. Ореста — це вияв найшляхетніших переживань людської душі, це вияв справжньої високої людяности. Сила лірики Михайла Ореста ще й в її хвилюючій сердечності та в великій майстерності і досконалості мистецькій, в її прекрасній поетичній мові. Це органічне поєднання глибокого ідейного змісту і високопоетичної форми — є те найвище досягнення, до якого прагне правдива поезія».

Після виходу у світ збірки поезій «Гість і господа» Михайла Ореста, в українській вільній пресі появилось кілька рецензій. Оцінюючи цю збірку поезій, проф. В. Державин¹⁴ писав, що це «остаточна досконалість та гранична неповторна довершеність індивідуального мистецтва й велике збагачення цілої української поезії досі не вживаними, або ж спорадично вживаними, проте не канонізованими, елементами артистичної форми, і то — в найвідмінніших поетикальних галузях, в тому числі й у тих, що безпосередньо пов'язані з жанровою літературною специфікою та з властивою цій останній — домінантною або, принаймні, фаворизованою у відповідному жанрі — тематикою». Відзначаючи, що в збірці переважають «улюблені Орестові розміри — ямби 6-сто-

пові і 5-стопові», авторитетний критик звертає увагу на присвячений проф. В. Шаянові вірш «Постаріла світу споруда», що в ньому часте й віртуозне виконане заповнення 3-стопового рядка двома словами надає ритмічній структурі віршу досконалої внутрішньої форми... «Значно істотніші інновації знаходимо в характері та у використанні рим (себто в строфіці)... Цікавими є комбінації різнорідних рим між собою з неримованими рядками, коли, приміром, чоловічі закінчення чергуються з дактилічними (ст. 62), або ж коли 2 або 3 рядок є неримований, а останні три мають скрізь жіночу (ст. 56), або дактилічну (ст. 55) риму»... Цікаво й те, що тут знаходимо «і зовсім незвичну в українській поезії потрійну риму — чи то в характері окремої строфи (ст. 55), чи то в характері закінчення більшої поезії з переважно суміжним римуванням (ст. 66)»...

«Ще значно маркатнішу інновацію в українській строфіці становлять складені М. Орестом три зразки орієнтального строфічного типу газелі — типу, скільки пам'ятаємо, досі в українській поезії або зовсім, або з належною досконалістю ще не репрезентованого. Найкращою з тих трьох поезій є безперечно перша:

*Над світом є незнана нам свобода;
Внизу є теж — не тільки там — свобода...*

— бо тут маємо неовов'язковий для орієнтальної поезії, але слушно плеканий в європейських стилізаціях прикінцевий сказати й «ретроспективний поворот» основного мотиву:

*Ти, серце — наше людське бідне серце,
Чому так рідко говориш нам: свобода.*

Що це культивування газелі не є в М. Ореста випадковою примхою, — виразно свідчать аж сім інших газелеподібних поезій, що в тих чи інших комбінаціях риму, заступає повторення того самого прикінцевого слова — чи то в межах окремого катрену (ст. 24, 54-58), чи

то в характері спорадичної заміни суміжної рими (ст. 28), чи то навіть у цілій поезії скрізь, — а це є безперечно найважчим варіантом. прегарно в М. Ореста здійсненим:

*В весняному сонці широка яскріє земля.
Як світлості прагне все те, що зоветься земля!*

*І обрії прагнуть похожими бути на небо, —
Поглянь: підвелися вони і синіють, як небо.*

*Підноситься в синь найкрилатше, що має душа:
Любов, осіяння і віра — найвища душа!*

«Коли ми хотілиб найстисліше схарактеризувати «Гість у господи», то тут би найвідповідніше підходило б — прозорість. Оце емоційне враження кришталевої прозорості утворюється немов би природним сполученням чіткості та прецизності вислову з його ж таки гармонійним і неповторно особистим музичним звучанням»...

«Жанр медитації елегії тематично домінує в цілій книзі, сполучаючись часом з мотивами філософічно-пантеїстичними або містичними, як от у правдивому шедеврї Орестової лірики «Як шатра бронзові, стоять каштани...», з його символічно-есотеричним фіналом:

*Ти в руки візьмеш плід з чуттям туманним —
Дитя, що буде деревом рости.
...Тобі, згадається: в житті оманнім
Колись, давно дитинство мав і ти...*

«Вельми змістовними під ідейно-філософічним кутом зору є також численні вміщені в книзі «мініатюри» — монострофічні поезії, до яких слід також зарахувати вірші «Я і мій сломин...» і «Серпень», і в яких автор спромігся гідно оформити та розгорнути зовсім незвичайний в нашій сьогоднішній поезії ліричний жанр... М. Орест майстерно володіє цим граційним жанром в обох його емоційно-тематичних різновидах — в символічно-імпресіоністичному... і в епіграматично-афористичному,

найраще репрезентованому монострофою «Друг і гостя»:

*Занадто довго Сум для тебе був товариш
В дорозі життєвій. А ти про Радість мариш
І звеш її в щораз тісніший років круг. —
Є гостя гостею і не покине друг...*

«Гадаємо, що сказаного задосить, щоб показати, що ентузіастичне твердження одного з найправдивіших прихильників і найліпших цінителів Орестової поезії про Михайла Ореста, як «тонкого майстра, що підняв тепер український класицизм на небувалу височінь» («Овид», ч. 9, 1950) в артистичному пляні виправдовується книгою «Гість і господа» найбеззастережніше»...

— с —

Проф. Ю. Григоріїв¹⁵ оцінив збірку поезій «Гість і господа» М. Ореста як «Високий мистецький осяг ідеалістичної поезії»... Відзначаючи, що книга позначається гарячою любов'ю до залишеної Батьківщини, глибокою думкою над проблемами людського буття, віри в його краще майбутнє й скорого наближення дня лицарської перемоги тощо, — шановний автор відзначає, що

«Поруч з надзвичайно глибокого змісту знаменита ця книга і своєю формою. Висока культура віршу, оригінальність рими, багатство лексики, чимало новотворів або рідко вживаних слів, якими широко користується автор (дзвінкоусто, благородно, огроми, здоля та багато... іншого) визначаються серед поетичних збірників інших авторів, виданих за останні роки»...

«Влучно висловився проф. В. Державин, що цілу збірку можна оцінити словом «прозорість». Дійсно, кристалічною прозорістю думки, шляхетністю ідеї, красою вислову сповнена збірка поезій Михайла Ореста, і появу її на нашому книжковому обрії, серед різного мотло-

ху численних некорисних і нецінних видань, треба привітати, як явище позитивне й бажане».

— о —

А. Юриняк¹⁶ у статті «Особливості поетичної мови Михайла Ореста» стверджує, що «серед поетів української еміграції М. Орест займає особливе місце, цілком окреме». Це потверджується зокрема тим, що поет має своєрідний словник. Цим він вирізняється до тої міри, «що, розглядаючись поміж нашими поетами останнього півстоліття, ми не можемо знайти до нього навіть приблизної аналогії. Так само годі вбгати Орестову творчість у рамки якогось досі відомого «ізму»: це абсолютно своєрідне поетичне явище, яке, мабуть, назавжди останеться пов'язане лише з ім'ям самого Ореста».

Оригінальність Орестового словника виявляється в а) покликанні до життя й поетичної функції старинних слів, б) власних словотворах (неологізмах). Ці риси в поетичній творчості поширюють поетичний словник поета й лексику літературної мови. Орест надав живої функції багатьом церковнослов'янізмам. Цим самим поет вертає нашій культурі те, що було нерозважно відкинене, а саме: нашу книжкову мову XI—XV ст., яка була основою українського письменства і культурного життя.

Далі автор вищезгаданої статті відзначає, що поезія М. Ореста, поміщена в збірках «Луни літ», «Душа і доля», «Гість і господа» і «Держава слова» — «це поезії, задивлені в потойбічний світ», а для передання того світу треба своєрідних слів, піднесеної мови. Поет знає її й «вичуває всіми фібрами свого ества, вичуває її тисячолітню ходу і пеститься в її лоні, як первенець-дитя, наш поет повними пригорщами пускає в поетичний обіг не лише слова давньо забуті, а й творить нові слова, які здаються нам дивно знайомими — так глибоко відповідають духові нашої мови»... Серед Орестових новинок рецензент визначає цілу низку іменників: а) чо-

ловічого, б) жіночого та в) середнього роду. Досить чисельну групу становлять: г) прикметники й г) дієприкметники Орестових «мовних специфічностей», а також прислівники і дієслова. З групи «а» відзначимо: гоїтель, гоститель, нерух, поблиск, прокид, рин, бран, пошум, нестрим, безвік, безмір; з групи «б» — многота, рознятість, пряминь, мокрінь, в'янь, золотінь, рань; з групи «в» — оболоко, племено, зело, древо, благо, бувалля, передбуття, позачася; з групи «г» — крилоногий, днедавий, співлюбний, дзвінкоустий, густосокий, космогрудний, весніучий, понадбулий, напутній, тишинний, безаромний, безлюбний, безсумний, благостинний і інші.

Орестова «поезія живиться соками землі, зокрема землі рідної, вітчизняної. Але вона *не приземна і не вузькозлободенна*, а спроектована на верховини духу і даль віків. Чи не цього, власне, мусить прагнути кожен дійсний поет?»...

— о —

Про Орестову лексику відома нам ще одна праця. Автором її є літературний критик В. Сварог.¹⁷

Шановний автор починає свою статтю так:

«До тем Орестової поезії, до її «комплексу Граля» й «задивлення в потойбічний світ», до поетових шукань душевного миру «оподаль від людей, злочинства і пороку», — наші критики й читачі ставляться різно...

«Не можна, проте, заперечувати, що в нашій емігрантській поезії, і в українській поезії взагалі, М. Орест — видатна й оригінальна постать і його творчого доробку не зможе обминути жоден майбутній курс української літератури.

«Навіть не будучи настроєним в унісон з психосвітом М. Ореста, можна з естетичною насолодою читати його поезії, які нагадують пишні гобелени, багато розшисті візерунками з вишуканих рідкісних слів і новостворів.

«Здається безпрецедентна в історії нашої літератури, — принаймні, в такому розмахові — смілива Орестова словотворчість забезпечує його лексичним експериментам видне місце в історії нашої літературної мови.

«До Орестової лексики знову таки маємо різне ставлення — від беззастережного захоплення А. Юриняка до саркастичної усмішки Ю. Шереха з приводу твореного поетом, нібито неіснуючого, фантастичного слов'янського ідіому — «орестіянської мови». Як звичайно буває, істина має лежати десь посередині між цими крайніми поглядами.

«М. Орест, безперечно, першорядний знавець мови й майстер слова, що успадкував свою мовну культуру від групи неоклясиків, до якої він примикає багатьма гранями своєї творчості. Свої лексичні шукання він провадить не тому, що його індивідуальний словник замалий, — навпаки, його лексика незмірно багатша від лексики деяких поетів, яким їх словника вистачає тільки на те, щоб тужити за рідною Пилипівкою.

«Щоразу нові слова потрібні Орестові тому, що в межах нашого «нормативного» словника йому занадто тісно, що слів, зафіксованих нашими лексикографами, недосить для того, щоб виразити потрібні йому відтінки й нюанси мислей і емоцій та знайти нові словесні звучання.

Як говорить сам поет:

*...буває: при зусиллі творчім,
Що прагне форм набути, не слова,
А тільки слів видіння блискавичні
Проносяться в свідомості твоїй.
Видіння слів, що ще не народились
І, може, не народяться ніколи —
Не закріпити їх і не згадати,
Прийшли з незнаного, пішли в незнанє.
Але яке тепло вони лишають
По благосних відвідинах своїх,
Як світло у душі стає по них! (З вірша «Слова»)*

«Мені можуть сказати, що специфічні риси Орестової лексики зумовлені виключно індивідуальним характером його поезії та поезії тих чужомовних авторів (наприклад, німецьких романтиків, французьких парнасців), що їх він перекладає управною мовою.

«Безперечно, його лексика, насамперед, являє собою компонент його індивідуального мовостилю. Це, однак, зовсім не значить, що «орестіянізми» мусять лишатися тільки в його книжках. Вплив Орестової лексики і нині вже позначається на творчості ряду поетів».

Поети і письменники «розвивають і збагачують мову», хоч не всім з них усміхається доля — відмічення їх доробку, яким користується їх суспільство.

Далі В. Сварог каже, що метою його статті є придивитися до Орестового словника і проаналізувати чи цей словник відповідає «потребам нашої мови». Ділить він його на «такі основні групи: етранжизми, архаїзми і церковнослов'янізми, галицизми та взагалі діалектизми і, нарешті, його індивідуальні новотвори».

«Найменше в Ореста етранжизмів, — та й ті, що він їх вживав, здебільшого вже давно освоєні нашою мовою (трохи рідші, хібащо такі, як «аромат, бутон, тес-тамент, масстат, містерія, ереміт, горизонт» тощо). Орестова стриманість в уживанні етранжизмів промовляє на користь його мовного смаку»...

«Велике місце в Орестовій лексичі посідають, на-томість, церковнослов'янізми. Наші мовознавці, здається, погодились, що вони становлять невід'ємну спадщину нашої мови. Значно вільніше користуються церковнослов'янізмами галицькі поети, і дещо нерішуче, вагаючись, освоюють їх наддніпрянці»...

«В Орестовій мові церковнослов'янізмів і архаїзмів так багато... що в газетній статті годі навіть перерахувати їх. Обмежусь лише найбільш незвичними: «древо, алмаз, уль, кроткий, упоєний, благосний, чертог, кончина, горній, вишній, ад, тайний, воздух, многота, вселенський,

незречений, зірда, чуткий, скука, прямий, часть, шептати» і т. д.

«Чимала частина цих архаїзмів залишиться тільки в особистій лексиці Ореста, бо в них немає реальної потреби, а багато з них здаються вже русизмами. Але такі слова, як: «сонм, плоть, твердь, дань, скорбний, сущий, муж, жона (в розумінні дружини), благо» та багато інших уже увійшли в наш словник, хоч і не завжди «офіційно». Навіть «оболоки» зустрічаємо не тільки в Ореста.

«Дуже полюблює Орест і прикметники з суфіксом «аний» (давні дієприкметники), такі, як «осінний, неказаний, обітований»; з суфіксом «щий», напр., «кишущий, болящий, крилящий, видющий, сиротящий, владушый, мовчущий, натхнувший» і так далі; з суфіксом «енний»: «божественний, потрясенний, вогненний»; з суфіксом «имий», напр.: «несходимий, невоскресимий, немислимий, невразимий» і т. д.

«В нашій мові цілком «законно» існує багато слів з цими суфіксами, але є й виразна тенденція таких слів не множити. Тим часом Орест широко користується ними навіть у своїх власних новотворах — і треба сказати, не завжди вдало»...

«Маємо в Ореста й немало паралельних форм типу «здійснений — здійснимий». Взагалі, він широко вживає обидва суфікси, і в цьому, здається, має рацію. Добре звучить «збагнений», але не дається сказати «збагнимий»...

«Відзначимо ще в Орестовій лексиці короткі форми прикметників — блажен, хвален і т. д. Ця форма досить поширена в нашій поезії і я не бачу, з яких міркувань від неї треба було б відмовитись»...

«Найцікавішою частиною Орестової лексики є, однак, його власні новотвори, які він творить напрочуд легко й невимушено, — використовуючи всі словотворчі засоби нашої мови.

«Відзначаючи «прогресивність» коротких слів, багато наших мовознавців рекомендувало щоразу ширше вживати безнаросткові віддієслівні іменники... Їх рясно в Орестовій мові: «визвіл, стрим, насув, прокид, нерух, передсуд, заблуд, рин, в'янь, перетвір, сколих, спочин» і т. д.

«Скількома «нюансовими» словами ми могли б збагатити нашу лексику, якби ширше використали можливості творення нових слів за допомогою префіксів і суфіксів. Ось приклади таких неологізмів у Ореста: «безсумний, безмір, безлюбий, безсяйвий, примрійний, приява, оживний, жіготний, низотний, недостежний, непомеркний» та багато інших.

«Орест широко застосовує й словоскладання: «Тисячосяйний, густосокий, дародавемь, кінецьсвітній, тямолубний, несьогосвітній, злосилий, душевбивець»...

«Намагаючись розширити синоніміку та відсвіжити, «унезвичнити» старі слова, що вже «римелькались», Орест впроваджує в свою лексику такі форми, як «святний, відповіт (відповідь), отній (отчий), ясувати (вістити), урочий (урочистий), отемнити, самотинний, щасливити, несхитний, повабливий, забутній, нігуватися (ніжитись), млавий, жажний, ростина (рослина), омлінний, гордити (гордувати), ситити (насичувати), красити (прикрашувати), ткань (тканина) та багато інших.

«Відзначимо, нарешті, Орестову прильобність до рідкісних слів, таких, як «облада, стума, талувати, назуспіт (навпаки), гойний» і т. д.»...

«Оглядаючи Орестів словник вцілому, не можна не дивуватися його надзвичайній творчій сміливості і не можна не бачити того, що за його словесними експериментуванням є певна, продумана й послідовно здійснювана мовно-естетична концепція.

«Не трудно помітити, що Орест шукає слів особливої тональності, слів, за його виразом, «легких, доброзичливих, з теплим трепетом»; слів, незбляклих від повсяденного вжитку; слів, очищених від побутових, бу-

денних асоціацій; слів, нейтральних та придатних до вислову «чистих» емоцій, необтяжених сторонніми, часто небажаними коннотаціями.

«А тепер нам лишається подумати — чи потрібні й корисні нашій мові Орестові шукання, чи вони становлять лише його особисту творчу потребу (чи просто примху), чи відповідають якимось потребам мови?»

«Саме в їх урбаністичній тенденції, здається мені, полягає інтерес Орестових лексичних шукань. Ідучи шляхом, започаткованим ще Т. Шевченком (згадаймо його церковнослов'янізми), продовжуючи працю Л. Українки та пізніших письменників, М. Орест прагне збагатити наш словник «інтелігентською», нейтральною лексикою, без специфічного побутового забарвлення.

«Це завдання велике й складне, воно вимагає багатьох компетентних майстрів слова й не під силу одному Орестові, словотворча праця якого обмежується однією сферою мововжитку.

«Але — і це треба підкреслити — на цьому полі Орест уже не самотній. Щоразу зростає урбаністичний сектор нашої літератури (зрештою, вся наша еміграційна література має бути урбаністичною) і можна тільки побажати, щоб лексичні шукання Ореста, його досвід і його здобутки, були використані з належним розумінням і вдумливістю».

— о —

Про Ореста взагалі писав не так давно І. Кошелівець.¹⁸ З його статті можна відмітити такі уступи:

«Неокласики більш затято, ніж інші, не приймали радянської дійсності і бути в цьому надиво одностайними. Що ж до поетичної творчості, то їм властивий був інтерес до вічних літературних тем і образів та плекання класичної поезики...»

«Не в стилі цієї статті говорити про Ореста як про поета, і я обмежуся тільки загальними спостереженнями.

«У ділянці поетичної творчості Орест дійсно продовжував справу неокласиків, і дійсно з великим успіхом. Кожна його поезія є у найпервісному значенні слова шедевром формального викінчення. Слово в нього так укладається у прийнятий розмір, що йому ніколи не можна закинути... — формальної недоробленості, яка подеколи трапляється і в багатьох великих поетів. В Ореста не могло бути мови про силуваний наголос чи про важкий... збіг голосних чи приголосних. А далі — ясність і прецизність вислову, бездоганність стилістично-синтаксичної будови. Але понад усе — чиста, як перемита, лексика...».

«...Я хотів би, щоб сказане мною далі було сприйняте в найбезпосереднішому сенсі, а не як звичайна риторична фраза: з поезії (без залежності від того, як вона припадає кому до смаку як поезія) можна без кінця черпати взірцеві приклади для нормативної граматики чи (ще більше) для підручників стилістики. Це стосується як його (Орестових — П. Р.) оригінальних поезій, так і перекладів...».

Як було сказано, не всі статті, присвячені М. Орестові, нам вдалося придбати. А з тих, що маємо в нашому посіданні подали майже всі у хронологічному порядку. Про ті, в яких розглядається світогляд Ореста буде мова далі, а тут не від речі буде сказати коротко про повищепоні вислови окремих авторів...

Оцінки Орестової поезії проф. В. Державином є сумлінними і влучними не тільки з погляду «технічно-літературного», а й з ідеологічного. Шкода, однак, що достойний критик приділив останньому замало місця, а було б цікаво знати його обширніший огляд Орестового світогляду...

Здається, С. Г. не зовсім зрозумів автора «Душі і долі», а тому й допустився помилкових тверджень щодо цієї збірки. Проблема душі і долі не належить до звичайних чи щоденних. А отже, щоб про неї говорити, то для цього потрібно відповідних понять і слів. Їх не тільки має М. Орест, а й майстерно використовує, висловлюючи свій погляд на цю тему. Твердити про їх надмірне вживання дуже ризиковано і в суті своїй образливе... Подруге, Орестові ніколи не бракувало «хочу», бо його творчість не є пасивним самозреченням, навпаки, — це плекання продуховлених псалмів і пісень, що через них осягається духове преображення й єдність з метафізичною дійсністю — душею світу. Отже, приписувати Орестові брак «хочу» — значить не повністю розуміти його поезію, бо якже інакше можна це пояснити?..

М. Глобенко каже, що «Душа і доля» «розкриває перед нами спізнання світу душі», хоч не знаходить «несхибного сліду» до священного Граля. Це не зовсім зрозуміле. Якщо вона розкриває таке пізнання, то цим самим якоюсь мірою поєднує нас з тим світом, тобто настає момент єднання душі з гармонією всесвіту. Духове самознайдення людини і вільний й гармонійний вступ її до макрокосмосу одуховленої природи — така сутність продуховленої поезії Ореста...

Щирим признанням навівана стаття П. Оксаненка, і, треба признати, не без підстав. Щодо пов'язання Орестової творчості з названим ним релігійним «ізмом», то тут хтось інший може сказати, що любов і милосердя проповідував і Будда і далеко скорше... І, очевидно, може підтвердити свою думку такими даними:

- а. Не вбивай і не будь засобом вбивства,
 - б. Любов безмежна нехай буде до всього,
 - в. Доброта безмежна нехай буде всюди...
- і т. д. Таких прикладів є далеко більше...

Іще хтось інший може сказати, що в Ореста посвоєму дещо промінює гіндуїзм, співтворцем якого були арійці, тобто... русьві прапотомки українців!?! Але це

вже виходить поза рамки розглядуваної тут теми. Чи не так?.. Нам же здається, що Орест не репрезентує ніякого догматично-релігійного «ізму», а українську духовість. Не міряймо його чужими мірками, а своїми власними нормами цінностей...

А. Юриняк цілком слушно зауважив, що «годі вбгати Орестову творчість у рамки якогось досі відомого «ізму»: це абсолютно स्वाєрідне поетичне явище, яке, мабуть, назавжди останеться пов'язане лише з ім'ям самого Ореста». Проте... колись прийде час з найдуться відважні критики і скажуть, що Орестова поетична творчість пов'язана з новою й універсальною вірою...

Шерехові злорадні саркастичні усмішки й безпідставні копання, скеровані проти Ореста й Державина, вернулися до нього самого. Що ж виявилось? В. Сварог каже, що Шевельов породив Юрія Шереха, якого він сам і вбив.¹⁹ Це Шерехове самовбивство було відоме ще на першому з'їзді МУР-у. Сталося те, що повинно було бути: Шерех став жертвою своєї власної волі. Українська мудрість каже: не копай під кимось ями, бо сам в неї впадеш. А Шерехова критика в переважачій більшості і була саме отим копанням ями, в якій сам застряг...

В літературній критиці В. Сварог намагається бути об'єктивним в оцінці письменницької творчості. Ця прикмета була характерною і проф. В. Державинові. Він також відмічував в художніх творах змістовну й мистецьку їх вартість. А така критика є плідною і корисною.

«Державин знаходив у доповіді Шереха такі посліди «недавнього минулого»: мислення категоріями діялектики, матеріялістичні тенденції, культурно-психічні рудименти «плужанства». Непримиренний адепт неоклясицизму, Державин кликав до оволодіння високою мистецькою культурою та глузував з Шерехової проповіді національно-органічного стилю.

«Кінець-кінцем Шерех погодився з Державином...»²⁰ Інакше й бути не могло. Проповідування «національно-

органічного стилю об'єктивно лежало в руслі марксистської діалектики», що нічого доброго нашій літературі не обіцяло. Державин бачив цю небезпеку і закликав до засвоєння перш за все високої мистецької культури, а як приклад цьому рекомендував неокласицизм, бо ж що ми мали краще від нього? Подруге, заперечування Шерехом всіх відомих стилів в нашій літературі і накидання письменникам своєї фікції — це те саме, що відновити своєрідну неорадянщину в літературі, бо йшлося про скерування всієї письменницької діяльності в русло неясного «національно-органічного стилю»?.. Завдання нашої літератури повино бути принаймні таке: сприяти національному духовому самоудосконаленню й самовизначенню, вести народ до високих ідеалів і до кращих форм національного життя, письменник повинен показувати шлях повсякчасного духового росту народу. І саме тут творчість М. Ореста стає в повній своїй величчї й пожиточності.

Проф. В. Державин сказав, що «невсипуща праця Ореста коло устійнення і збагачення української літературної й поетичної лексики є надто очевидна». З цим погоджуються всі об'єктивні, чесні й сумлінні літературні критики.

Лексика Михайла Ореста — це одність нашої мови останнього тисячоліття. Із багатства словесного, створеного протягом цілої низки віків нашим народом, поет дбайливо винаходить родючі зерна й дбайливо засіває ними сучасний ґрунт української мови і вони розвиваються пишними самоцвітами, без яких тяжко уявити собі правдиву поезію.

Орестова поетична творчість збагатила українську поетичну мову — її евфонію, синтаксу і словотвір, і за це він повністю заслуговує на те, щоб назвати його як великого і тонкого майстра, який увів український класицизм в коло найкращих здобутків світової літератури.

НА ШЛЯХУ ДО ГРАЛЯ

Здається, що першим про ідеологію Ореста писав Володимир. Так чи ні, але найпершою нам відомою працею на цю тему є якраз ця, яку подаємо майже повністю.²¹

- - -

І вирушить Орест в дорогу без міри на шукання священного Граля. І вже саме шукання дасть світлої сили несмілій його душі. (Граль — 1932).

А треба на це сили великої.

Буде шукати слідів до Граля у шелестах віття, в праніжній мові квіток, у шепоті струнких, вечірніх трав.

Чи знайде він там Граля?

Він намагається «увійти як учень у ясне прозріння Любомудрів і пророків, спрагнений свята верховного світла». (Розкрийтеся замкнені житла — 1935).

Бо довгий є шлях до Граля і він веде крізь брами мудрости.

Із тужних днів, із бурі лютости із згубних років потали, із дна ганьби, глуму і гнету винесе він віру, що дістане він цей дар просвітлення, що «в неподоланній єдності увійде в обітовану країну» добра, духовости чи спасення — у город Граля. (У небо линучи високе — 1932).

Важкий є шлях до Граля. Треба «оподаль від людей, злочинства і пороку» «плекати душевний мир», що

його навчав Сковорода. Саме він перший крізь століття забуття показав Орестові «нехибний слід» до тих лісів непроходимих, де невидимий сяє Граль (Тестамент — 1937).

І той же Сковорода навчить його, що душевний мир це не квітизм противний людській природі, це не втеча від світа, але це стан очищення, конечний для того, щоб прийняти «науку мудрих книг» і створити своє серце для «легкокрилого генія прозріння».

Цей геній дасть йому зрозуміти, що невідчутті світи є «безмежно близькі» до нас самих, що в кожному з'явищі є подвійна — як навчав Сковорода — природа і що в кожному з них слід шукати поза зовнішню окорлушею внутрішньої сутності.

«Вгадай обличчя по одежі» — як каже Орест.

Ключ до цього пізнання лежить у власних почуваннях і у власному серці. У цьому прозрінні відчує Орест основну правду свого філософського і поетичного світогляду, відчує світ як «сонячний обряд вічного літа». (Тестамент — 1937).

І так відчує він сутність світа як благословення, блаженність і продоховленість. Світ переповнений цими почуваннями. Ціла природа живе літом божественного натхнення. Деревя поняті миром, світ понятий сонцем, сповнений животворчою ласкою. Струменнями спливає благовіщення, сріблясте, рівне полум'я святого натхнення. Вітаймо благої вісти день.

*В повітря недвижно влилась несказанна
Чаруюча м'якість. Блаженний стократ,
Неначе об'явлення, духами дане,
Хвилює і радує лип аромат.
І віриться серцю: в тих гомонах звичних
Втілилася чудом коротким вона:
Світів невидимих і царств потойбічних
Свята, миротворча і чиста луна.*

Знав ці почування Сковорода і Шевченко. Знають його тільки дуже нечисленні просвітлені.

Оживлення природи цим почуванням не є для Ореста поетичною фігурою. Він справді вірить, що сутність окруженого його світа природи це сонячна блаженність. На основне онтологічне питання про сутність світа відповів Шопенгауер, що світ це воля, яка трагічно протиставить себе окруженню і гине. Світ для Шопенгауера це воля і уявлення. Для Ореста метафізичною сутністю світа є блаженність.

Підчеркую: не маємо тут до діла із категорією поетичного мислення, із суб'єктивною транспозицією змінливих настроїв чи почувань поета на окруження, тобто з т. зв. опоетиненням природи. Маємо тут до діла із скристалізованим філософським світоглядом, для якого поет Орест знаходить прекрасне, поетично-філософське «визнання віри».

Рамці вступного слова не дозволяють на аналізу Орестового «видива» світу.

Я хочу тільки загально ствердити, що цей образ зовнішнього світу пропизаний наскрізь і спознений почуванням блаженности як своєю сутністю, — є новий в українській літературі.

Хто шукавби в творчості Ореста хвилевих настроїв, тому могло б здаватися це деякою однобічністю, — і тому, для зрозуміння Ореста не можемо забути, що це не настрої, — а радісне натхнення духового прозріння і пробудження у світі відчуття як сутність і тому ніколи поетові не досить виразу і виражень для цього стану.

Ця країна ще не здобута поетами. Критики знають про неї ще менше.

Орест належить до тих правдивих поетів, що мають сказати світові більше ніж можуть сказати, може

навіть більше ніж зможе коли небудь виразити людське слово. Тому, думаю, що С. Г.* не зрозумів поета, закидаючи йому солодкавість чи надто часте уживання слів блаженний чи блаженність.

Із таким відчуванням світу і природи є наявно су-
перечне суспільне, історичне і психологічне зло в лю-
дині. І тоді постала основна проблема для Ореста: як
жити?

*Як жить? Принада і відрада видив
Не виникне в безликій далині.
Нещасний той, хто світ земний одвідав
В його фатальні, демонічні дні.*

*То ж мов мені:
Цих диких днів диявольських гальоп
Спинити, що могло б?
І ще скажи мені.
Навалу горя і страждань потоп
Відкинуть що могло б?*

*Покинули землю правда і диво
І людське життя теше
Злочинне і дике. На мертве жниво
Дивитись душі боляче.*

Зло є проголошуюче, величезне, переможне. Воно
проходить апокаліптичні грози, що їх ніхто не годен спи-
нити.

*Владарем світу є зло. І коли воно сили потворні
Пустить на тебе, душе, горе, о горе тобі!*

*Радують діти серце моє, але часом, згадавши,
Що їм готує життя, жах побиває мене.*

Орест не бачить можливості спасення для світу від
неминучої бурі, що її відчував він фібром своєї істоти

* Ідеться про статтю "Поет-неокласик". П. Р.

такої чутливої на зло, такої ясновидючої, якщо йде про трагічне усвідомлення всеобіймаючих розмірів історичного зла.

Шлях до Граля веде через пізнання зла. Це можливе тільки для душі, що вже прозріла.

Орест пізнав зло всесвіту. Орест відвертається від зла.

Цей етап шукання Граля бере С. Г. за основну поставу Ореста супроти світа і доходить до банального висновку, що творчість Ореста це втеча від світа. Тим часом навіть на цьому етапі відвернення від зла у світі не є втечею від світа, але є саме тим, чим є: неспівучастю і неспівпрацею зі злом.

Орест природно мусів мовчати.

Зло не знайшло приступу до його душі. Воно його не заторкнуло.

Орест не бачить на цьому етапі можливості рятунку світа. Проте рішуче відвертається від зла. Лиш в мудрості пророчих книг світає йому проміння надії. Проте він відчуває прихід нової епохи просвітлення і блаженності, що настане для людства.

Сдиний порив душі всі розкриє

Обійде світ полонінна яса

І, явлену оспівуючи мрію,

На землю тихо зйдуть небеса...

Я жду тебе, добо благословенна

Вночі, самотній, серед стін німих.

Навколо — тьма. Лиш полум'я священне

Горить на сторінках пророчих книг.

На цьому етапі Орест ще не знає, що цю нову, благословенну епоху сотворять лицарі Граля. Вони принесуть її на землю із своєї непереможної твердині.

Але хоч не бачить ще його душа просвіту, проте вже виразно зазначається напрям, в якому Орест шукати буде спасення для світа. Це буде перш за все незабгненна мудрість пророчих книг, це буде віра.

Шлях до Граля веде крізь непохитні гранітові вер-
хів'я віри. Орест здає лицарську пробу віри.

*Але я вірю в день добра. До мене
Він найде стежку, владне слово скаже —
І вступить радість у буття натхнення,
Як сонце літне в храмові вітражі.*

І склавши цей іспит, Орест натрапить на світ не-
повинної крові. Побачить у візії батька всесвітнього зла,
але відчує, що немає ще сили його убити. Ореста наві-
щують візії. Він відчуває їх важливість. Дається йому
в них якась глибока сутність світу з'явищ.

*Отож побачити мені судилось
Того, чий понурі, люті слуги,
Ярливо виполчившися на все,
Благе, будуюче, сумирне, чисте,
Вели війну жорстоку в тих долинах,
З яких походив я, і, злобоможні,
Моє життя і душу талували.*

*Якби потуга світла і добра
Була прихильно надана мені,
Мій пильний погляд переміг би очі
Отця Убивства, я б убив його —
Але не мав такої сили я...*

Орест починає розуміти, що існує якийсь центр все-
світнього зла. Він станеться для нього не тільки проб-
лемою відчуття — його основної чуттєвої тональності
— але загадкою якихсь ідейних і моральних змістів,
змістів очевидно онтологічних, а не з'явищевих.

Орест стоїть на порозі до зрозуміння магічної сут-
ности світа. Чи знайде він ключ до семи печатей, щоб
виворожувати і заворожувати світ словом вже не поета,
але жерця тасмної магії лицарів Граля, що про неї світ
ще не знає.

Шлях до Граля веде крізь опирів, відьм, чортів, чварів, злих потуг і злих істот, і всіх їх треба заворожити на шляху до Граля.

Орест відчув, що такий світ існує. Що більше він зачав цей світ розуміти. На вістрю свого лицарського копія побачив він відблиск Граля.

Серце його затужило вогненно до світлого Володаря, що молодий, у сяєві слав скине зло з престолу і покаже, тобі людино, на землі сонячне небо.

Цей Володар Граля стільки сили і влади буде мати на світі, скільки сили і влади дасть йому людина в своїм серці...

Серце Ореста дозріло до того, щоб стати віч-на-віч із Володарем Граля.

І врешті в «Повстанні мертвих» Орест визволюється від надто реалістичного трактування своїх візій, даючи нам мистецьки завершену, розгорнену візію борні духів за святий город Київ.

За безмістовим, безвиглядним, безпощадним знищенням світа потопом зла Орест побачив ще глибшу сутність світа в борні добрих сил із злими. Він побачив, що добрі сили, добрі духи дії і вчинки не гинуть просто з тим моментом, коли ми перестаємо їх помічати. Він зрозумів, що вони діють далше, що борня ведеться кожної хвилини, — кожної хвилини згромаджуються ці сили над світом, змагаються, боряться, а наша борня у світі з'являється як дрібний фрагмент цієї великої, метафізичної борні добра зі злом.

Орест зрозумів і відчув роллю Києва у цій борні і включився цим в український месіанізм. Проголошене Пачовським твердження, що «Граль Києва засяє сонцедвітом» — знаходить могутній вияв в Ореста «Повстанні мертвих».

Шлях Ореста ще не завершений. Чи знайде він шлях Граля? Чи зможе цілою істотою включити себе в трагічну і героїчну борню за здійснення добра у світі.

Бо саме такий шлях спасення світа зарисовується ясно в його сотеріологічному відчутті.

Якщо зовнішнє життя є відбиткою внутрішнього, — тоді можна би зробити заключення, що М. Ореста ждуть ще важкі проби. Його жде найтяжча лицарська проба борні.

В «Повстанні мертвих» побачив Орест зміст і предмет найближчої космічної борні. Він бачить вже видючими очима безмір зла у світі. На його лицарському копії блистить вже відблиск святого Граля. Він вже бачить шлях до нього. Всі злі сили світа повстануть, щоб його спинити...

Здавалося б, що трудно вижити від Ореста тонації трагічної і героїчної. А власне я тверджу, що це можливе і природне. Що цей шлях лежить на логічному продовженні шляху його духового розвитку, хоч його не слід змішувати із механічними, зовнішніми дачами.

Адже ясно, що автор «Повстання мертвих» не може не стати на шлях здійснення місії Граля у святому Києві.

Космічна драма назріває довкруги борні за Київ. Хмари ясних духів прагнуть втілення в серцях живих людей. Чи дамо місце цим вістунам неба на землі, не тільки в наших передчуттях і візіях, але так, щоб їх сутність сталася нашою сутністю, а їх борня нашою борнею.

«Повстання мертвих» — це містичне народження лицарів Граля.

А шлях до городу — це шлях святого лицаря...

Володимир

МИХАЙЛО ОРЕСТ —
ОДИН З НАЙВИЗНАЧНІШИХ МИСЛИТЕЛІВ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Духовости нової смолоскип

М. Орест

Національну духовість й культурне надбання оцінюють досягненнями її найкращих представників і творців. Орест — один з таких її творців та великий мислитель. Велич мислителя полягає вже в тому, що висказані ним істини правди залишаються дороговказами протягом віків. Кожне пове і прагнуче покоління, яке хоче прислужитися своєму народові знаходитиме в них душевну поживу, подув під крила до високих злетів на шляху до вічності і її праоснови...

Був час, коли про європейський духовий занепад говорили тільки передові мислителі. Сьогодні про це говорять «пересічні» люди. Духовий присмерк повис над світом. Але наш мислитель відчув найглибшими фібрами серця свого метафізичну подію. Про це від скаже народові. Сповістить йому, що в світі з'явився невідомий вістун.

*Промчалися секунди — і посол
За обрієм пропав...*

- - - - -

*І кожен бачив на зіницях друга,
Дружини, нареченої, дитини*

*Рожевий відблиск сьйва дорогого,
Яким спалахнув, проносячись над світом,
Нових часів, буття нового вісник.*

Метафізичний світ не існує сам для себе. Він тісно пов'язаний з нашим існуванням. Розуміють цю правду одиниці, а перш за все великі мислителі й пророки.

З цієї істини випливає друга: смерті нема. Нова епоха почнеться від усвідомлення цих правд. Відтак вони стануть історичною сутністю. Карма України — творити цю нову епоху. Така її правдива місія, яка має початися через нашу столицю.

*...Вічність у великій супокії,
Єдиним подихом згасивши тьму,
Цілющою, любовною рукою
Найтяжчі рани вигоїть йому;*

*І він, мій город, горній, непоборний,
Розквітне в повноті усіх віків,
І легковійність радісну розгорне
Світлючих, етерових прапорів,*

*І, як клейнод нетлінної держави,
Сіятиме без часу і кінця
На заповітних оболоках слави,
В оздобі непомерклого вінця...*

Я не тверджу, що для усвідомлення цієї істини треба тридцять, п'ятдесят чи сто літ. Нехай на це відповість кожен з вас зокрема. Я тільки запевняю, що саме така суть української Карми. Про це знав Орест, і нам цю правду говорить в своєму слові-поезії. Він рівнож розумів, що це не станеться дуже скоро. На це є кілька причин. Одною з них є наступна:

*Сповнений злоби до людського роду, вагався диявол
В виборі згуби йому: голод, чума чи війна?
Але по пильній надумі згадав про четверте, найкраще:
Вкинув у доли землі в'язку догматиків він.*

І власне вони затримують пізнання правдивої суті — покликання нашого народу бути провідником у формуванні нової людкості. Носії цієї диявольської догматичності пустять в рух все, що тільки можуть, аби тільки закидати болотом носіїв цієї великої правди, включно з Орестом. А проте... золото він цього не втратить ні на блиску, ані на вартості...

Тих, що вірять і розуміють великого мислителя він закликає до боротьби:

*Не жди, всю волю розбуди і клич
Всю душу в далеч подвигу твердого:
Повинен ти в двобої проти злого
За дня свого перебороти ніч.*

Іншими словами: ставайте в ряди нових лицарів, які провадять завзяту війну проти ночі — духового нападу. А що такі лицарі, хоч дуже нечисленні, існують, то про це Орест засвідчив своєю поезією «Постаріла світу споруда»... Борня ведеться завзята. Занадто довго вrostалося злочинство в душах людських, занадто багато є догматиків ночі. В час цієї борні зродяться найрізноматніші думки, слова і вчинки. Час борні — час великих випробувань не для одного полководця, який провадить за собою воїнів. Їх становище після цих випробувань рішатиме дальшу долю людства, народу і людини, на що є багато прикладів з минулого історії.

Ми вже знаємо, як поет дивиться на світ з погляду історіософії. Велика людина відчуває вічне і скороминуче. Шлях до вічного буття багатогранний і складний. Людина стає великою тоді, коли вона в цій багатогранності і складності віднайде безсмертні й вічні істини. Такий шлях великих мислителів. Таким був шлях і в Ореста...

Споглядаючи на життя з погляду віків, поет-мислитель знає, що хоч

*Свідомий переваг я первородних
Над деспотом — але, як маловір,
Під поглядом його холодних,
Збентежений, клоню додолу зір.*

*Боюся мсти, що пан готує гнівний? —
Ні! — То чого ж у клекоті боїв
Я в мужності, мені самому дивній,
Не виборов, чого не довершив?..*

Діла минулого справді дивляться на нас поглядом холодним, бо забагато в них було того холоду-зла, а мало світла і тепла. Свідомий такої дійсності, наш мислитель ставить питання: що зробив і що довершив, щоб поліпшити затрішній день? Адже коли дивитися на світ глибше, то знаємо, що перевага є за первородним духом, що

*Є Вічний День, могутий і незримий,
І живить смертних блиск його вінця.*

Яким би довгим для людей не був час минулого холоду, які б морозні дні він нам не готував й «шаліли лови кроволитні», «але в несхитній і правій вірі, з гідністю уми!». Бож прилине посланник Вічного Дня:

*Колись промчить в лункій височині
Жар-Птиця; під її благим розкриллям
Земля поймається соняшним дозвіллям
І встануть лісом животворчі дні.*

Животворчі дні стануть дійсністю нашої історії, хоч це станеться не так легко, як комусть здається.

*Хіба могли
Безслідно перейти діла почварні
Людини на землі? Зухвало, грубо,
Без роздуму над наслідками чину
Була порушена тканина світу,
І споконвічний лад — раптово він
Грізну перестанову розкотив.*

Хіба ми винні в цьому? — питає хтось. А чому і ні? Ми, як люди, співвідповідальні в цьому розрухові; або як суспільство чи як окремі його одиниці.

*Людиною я був, тож на мені
Тяжіла також частка вин найтяжчих,
Що спричинили сколих світотворчу.*

Сучасний стан, що існує в історії ми оцінюємо, як наслідок творчості і чинності людини чи суспільства, яке переводить в життя ті чи інші ідеї. Вона творить світ «в кожній секунді нашого зміслового сприймання світа, в кожному блиску наших очей, в кожній блискавиці нашої думки. Це ми творимо хрустально чисту сніжність надхмарних верхів, розсвітлених блискавками сонця наших очей... Це з наших душ встає божественна краса надлюдських архитворів мистецтва, це ми творимо вир зла, жаги, терпіння... Це ми розпалили землю на всіх її кінцях і винищуємо її до дна руїною, згаріцями, голодом, розкладом і смертю»...²² Про це саме говорять Орест, хоч значно стисліше:

*Ми с життя будівничі. Зі зла і добра ми будуєм.
Стій, роздивися: котру в руки цеглину береш?*

А отже, «не потоп, не комета зловісна», а таки

Злочин людини несе нашій землі катаклізм.

«Це ми сотворимо світ. Зачнемо його від сотворення блаженного духа в людині. Зачнемо його від сотворення людськості. Сотворимо світ із найсвятіших первнів нашого духа, із найміцнішого металю всесвіту, із єдиної справжньої сутності.

«...Нові геометрії, нові онтології, нові закони Нютона тоді постануть. Ми зачнемо розуміти світ, як натхненну і продуховлену творчість, як розкіш божественної любови».²² Отже, людина може стати в ряди творців нової епохи, і тоді для неї стануть зрозумілі цілющі ліки. Ось один з них:

*Але блажен, для кого красномовно
Говорить задушевна німота
Дерев святих, для кого так любовно
Їх проповідь лунає золота.*

*І хто в дерев апостольство повірив
І їх покров довірливо прийняв,
Лжі не підхилиться — бо від кумирів
Дає свободу славний їх конклав.*

Я не тверджу, що це аж занадто зрозуміле. Захід-на людина, вихована на раціоналізмі, не завжди зможе збагнути ось цю правду: дерево — найстарша людина. Не всі розуміють вартість теорії відносності, але людство нею користується. Так і в нашому випадкові... Є ще один цілющий лік. Він нам усім відомий. А якщо ні, то можемо його пригадати: сила праведного слова. Воно дане великим мислителям. В нашій історії ними були Сковорода і Шевченко. Вірте в нього і слідуйте за його наказом. Ця сила продуховленого слова є і в творчості Ореста. Вона вже діє в історії. Так чому ви не наважуєтеся його пізнати?

*Чому вагаєшся, ласкавий друже,
Наблизитися до мого балкону?
Чому глядиш невпевнено і чужо
І криєшся за віт рясну запону?..*

Душа прослітлена блаженістю (в Сковородинському розумінні) не може не бачити наявності того, що зродилося з посіяного зерна.

*Для давніх лиходійств нема, нема прощення,
Але без забуття про зло на старій
Чинилося землі, не знати щастя їй.*

Дилема справді складна. Лиходійство занадто довго було співтоваришем людини. І цьому не може бути прощення. Проте, ситуацію можна поправити, якщо лю-

ди гідні простити собі і направити заподіяні злочини. Чи на це спроможеться сучасна людина або провідні люди сучасного світу?..

Вглибившись в суть буття, поет-мислитель несхибно бачить, що так скажу, неминучість історичної справедливості. І тоді

*В край Хорса і світлої Лади
Барвії і спіє плавба.*

Бо для того, хто «вглядається в далекості життя», це очевидно і зрозумілене; бо йому надна надзвичайний талант:

*Щоб зови чути, тихі і могуті
Від Одности...*

або з «ласки влади вищої дана» спізнати «істини зерно». З ласки вищої дано поетові зрозуміти, що за найменшу «ваду, недогляд» треба відпокутувати, щоб потім зазнати ласки блага, по якій «соняшна святість розтопить сутінь облуд». Це тоді

*Підноситься в синь найкрилатше, що має душа:
Любов, осіяння і віра — найвища душа!..*

І перед нами розкривається ще одна таємниця — Всесвіт життя беконечної Одности. Поети називають її по різному, що в своїй суті є одне й те саме...

Великий мислитель М. Орест стоїть на рівні найвищого духового розвитку української нації. А вершиною його є Г. Сковорода і Т. Шевченко.

Володимир у своїй статті відмітив, що в поезії Ореста виходить на світло денне призабута філософія Сковороди. На жаль, до нині не приділено належної уваги самому Сковороді, а це значить, що народ не йде поруч своїх найвищих виразників духа, а «воліє» плентатися у хвості пережитих ідейок, зручно підсунених різними ворогами українського народу.

Справді в поетичній творчості Ореста дух Сковородинської мудрости виявляється поновно. Дух живо-

творить — навчав Сковорода. Божественність і всесутність Духа Просвітителя — невід'ємні співосновники нашого життя. Про це знав і безнайменших сумнівів вірив М. Орест. Це він засвідчив своєю поетичною творчістю. Поезія Ореста «нагадує» поезію великого українського філософа Г. Сковороду та Т. Шевченка. І про це треба було говорити окремо...

Ореста з Сковородою ріднить, як твердить П. Оксаненко,²³ «філософське сприймання світу взагалі» та «глибокий і щирий ідеалізм». Їх обох «характеризує... примат морального задоволення в сфері етичних стосунків. Щастя полягає в волі, в свободі, в самопізнанні, в єднанні з природою, в «сродній» праці, в вищих стремліннях до добра, правди і краси, в служінні своєму народові...».

«У Михайла Ореста природа органічно зливається з душею, з його найінтимнішими переживаннями і почуваннями. У М. Ореста природа виступає як естетична синтеза духу і матерії, як джерело духового просвітлення, як цілющий бальзам його душі, як ґрунт, на якому можливий зліт цієї душі в найвищій сфері. Тільки на тлі одуховленої природи можливе для Ореста самопізнання, можлива реалізація Сократівського і Сковородинського гасла: «*Nosce te ipsum*», можливе самопізнання людини як духової істоти, а також і її духове удосконалення.

«У душі Сковородинської філософії намічує М. Орест способи такого самоудосконалення своєї душі. Це особливо яскраво показано в Орестовому «Тестаменті». «О, Самота ради дум небесних» — каже Сковорода. У Ореста також першим етапом удосконалення душевного світу стверджено цю ж самоту, це плекання душевного миру і чистих помислів на самоті». Про те, що для самоудосконалення необхідна самотність, навчають індійські священні книги «Упанішади», Будда, Іван Христитель і інші просвітители людства. І як дивацькими видаються закиди Орестові, мовляв, він «дезертирував від

життя», або що він «утікав у царство мрій, яке реально не існує». Безпідставність цих закидів стає аж надто очевидною, коли пригадаємо, що Орест, як і Г. Сковорода й Т. Шевченко, навчає: за добро отчизни треба активно боротися! І цього навчання він сам дотримувався у житті, чинно змагаючись за краще майбутнє своєї батьківщини.

Сковорода був чи не одним з найперших мислителів, який поставив, що так скажу, національну ідею на порядок денний у всій її величині. Він навчав, що треба «захищати хліборобство і купецтво від внутрішніх грабіжників, зовнішніх ворогів»... «Відплачувати за кривду, захищати беззбройну невинність перед терпінням, боронити основи основ суспільности, правди — це його пресолодке снідання, обід і вечеря. Не бійся з Богом легко буде тобі нести голод, спрагу, холод, жар, безсоння, кроволитні рани і сам страх смерті»...

Тут я хотів би звернути особливу увагу на слідуюче навчання нашого великого філософа Сковороди.

Сковорода навчав:

«Блаженство — це несотворений початок і безко-нечна причина. В ній і від неї все, а вона сама від себе самої і все із собою є і буде. Тому вічна все і у всьому одна і самотня причина, свідомо і утримуюча. Ця пречисла причина загальним іменем називається «Бог», власного імені вона не має». Орест інтуїтивно чи під впливом рукописної Шаянкової праці про Сковороду, яка була йому відома, сприймає чи розуміє світ як *святість*. І саме таке розуміння світа є новістю в українській літературі, як це відзначив проф. В. Шаян. Орестів світ — це блаженність, а Всесвіт — життя. І саме ця новість, відкрита Орестом, не збагнена багатьма дослідниками його (Орестової) творчості.

Прийшовши до такого висновку, Орест напевно уболює за долею людини і людства та, очевидно, своєї як людини. Ви, може, гідні розуміти страждання батька, який бачить, що його неслухняний син мостить собі

шлях у провалля. Трагедія тим безвиглядніша, чим більше це провалля. Чи хтось може уявити й у своєму серці змістити оцю трагедію трагедій?! Трагедія трагедій — це повсякчасний бунт «народних провідників» проти духового дороговказувача. Чи треба шукати прикладів? Подивімся на свою історію...

*Ясної рівноваги нема в людині:
Їй знаний глиб, їй знана мілина,
Осліплений піддавшись гордині,
В які безодні падає вона!*

У безодню падає не тільки одинокий член суспільства, а й ціла нація, якщо вона бунтується проти своїх духових провідників. Пропасть тим глибша, чим більше «провідників» народу появляється, очорнюючи таких як Орест найчорнішими фарбами, пускаючи у хід найогиднішу провокацію, очорнення і брехню. Людина людини найбільший ворог — ось де безодня безодней безвиглядности.

І все це розумів поет-мислитель Орест, і робив все можливе, щоб направити людину на добру дорогу, яка веде до спасення. І тому не без підстав говорив

*Мудрець посивілий мені повів,
Що радість мірою с наших днів;
До довгого свого життя ту міру
І я прикладаю: о, як я мало жив!*

Як мало радості було в житті поета не тільки там, в рідній отчизні, а й тут, — серед української еміграції.

Якщо виникає потреба говорити про «сумніви», то ми повинні врахувати і причини, з приводу яких вони виникають. Одна справа, коли вони мають місце у «звичайного» обивателя, а зовсім інша, коли вони виникають у великих мислителів... Було б великою кривдою для Ореста, коли б ми ці хвиливі настрої брали за основу його творчості. В нього вони мають інше значення, як в тих, що пишуть на злобу дня. Цей мотив, наприклад,

у останній збірці поета є наявним з огляду на те, що поет-мислитель бачить ту майбутність, яку не бачать навіть добре спостережливі політики. І цим мотивом він хоче ще раз вказати нам своє бачення «потойбічного», яке для нього є більшою реальністю, як «посейбічне».

*Закономірність на душах тяжить, як і всюди в природі:
М'ясо їдять хижаки, трави ростуть не для них.*

І з якою ще більшою іронією можна говорити про тих, які визнають тільки те, що можуть побачити чи намацати?!

Або ось оця гірка правда:

*Вбити людину одну означає злочинство — і вбивцю
Ганять, кленуть, а суддя шле у в'язницю його.
Треба убити мільйони — і вбивця і славен, і хвален:
Вождь він учитель, мудрець, геній всіх рас і віків!*

І чи не можуть зродитися сумніви, коли ця правда існує в усьому сьогодишньому «передовому» світі?

Але в заключних акордах поет не скаже нам «ідіть геть від мене».» Навпаки, він скаже народові слово спасення, яке не всім, може зрозуміле, але про яке знає поет і з цього приводу його душа радується, бо

*правдою сяючи, правді вірний,
еонів нових заповіт,
уже засудив убійників світ,
світ надвечірній!*

І станеться цей надвечірній світ історичною дійсністю і зрозуміють свої й чужі всю велич і силу слова і діла Орестового!

Тяжко уявити великого поета, який би не розумів силу слова та його значення в історії, раз воно вийшло з його (поетової) душі. Велич Ореста є і у тім, що він про це був абсолютно свідомий. В його творчості слова — це превелика зброя. Вони у нього мають велику прецизність, що так скажу. «Священа «біла магія» слів по-

лягає в тому, щоб створити космічну візію в свідомості мікрокосму через абсолютну естетичну вартість мистецтва», — каже проф. В. Державин, один з найкращих знавців літератури. Таке усвідомлення функції сили слова й творчість слова, магічна дія слова — це креаціонізм, проповідований Світанням і Орденом.

Виходячи з такої свідомості функції слова, поет-мислитель каже, що коли програно бій, то тоді його діло продовжує твір.

*Лишився подвиг твору — і повік
Він житиме нетлінною явою.*

Бо в ньому скривається те, що матеріялісти не розуміють, — сила слова-душі, яка цим самим потверджує свою безсмертність.

Нетлінною славою житиме «слів магія», а отже твір високомистецький і продуховлений стається найсильнішою зброєю, яку будь-коли винайшла людина. Від віків передові поети розуміли магічну силу слова, а тому вони справедливо вважаються провідниками людства. Таким був і таким залишиться в історії Михайло Орест.

Тому слушно зауважив проф. В. Державин, що він (Орест) свято вірив у свою обраність та осяяну славу саме через свою творчу чинність. Вона ніби червоною ниткою видніє через усю його поезію. — від «Лунні літ» починаючи і «Пізними врунами» кінчаючи. В останній поет, між іншим, стверджує:

*Душе, свій страх відкинь! Тобі бо, одинокій,
Належить вічна рань і сонця височинь.*

Для просвітленої душі це цілком зрозуміле: вона удостоюється вічного життя і такої ж слави.

*І, радісний ізгой, я чую путь
І теплі подихи її прояви
Там, в оболоках, що крильми пливуть
В нестерпну синь божественної слави.*

Такого стану був свідомий і автор «Тризни» (Т. Шевченко), хоч він також знав і про те, що

Тому, хто все знає, тому хто все чує

Його на цім світі ніхто не приймає! —

і це міг сказати і Орест, коли ідеться про цілість нашої еміграції або українського народу взагалі. Його також не помічає наше суспільство, хоч він увесь час говорить до нього.

Його знають люди, бо носить земля,

але не розуміють такої, здавалося б, зрозумілої мови.

Оце «небачення» великих мислителів — це драма мучеництва і трагізму, яку вони мусять пережити...

І знов він чистий ангел раю,

А на землі він всім чужий.

На небо глянув: «О, як ясно,

Мов від упоєння прекрасно,

Як вільно там буде мені!.. (Тризна)

У святості розпливається серце. Він чистий ангел раю серед пекла! А проте виконує своє покликання, хоч розуміє, що за це чекає його «неслава» серед збунтованого народу, що доконали «провідники» його (народу). І тоді він попросить благословення на велике діло святого лицаря, на спасення землі!

О, Боже, сильний і правдивий!

Твої у славі небеса!

Тобі можливі чудеса!

Новим, святим натхни нас дивом:

Сьогодні мертвих воскреси!

Благослови всесильним словом

На подвиг грізний і суворий,

Щоб рятувать землю знову!.. (Тризна)^{23а}

На чужині наш поет, як і Пророк України — Шевченко, знайде гурт щирих друзів,

Де був мов юний волхв-віщун,

Вістив дзвінки, живі слова...

що поривають душу в таємничий світ блаженства...

Хтось може сказати, що, мовляв, свідомість і підготовка українського народу в час Кобзаря не була на такому рівні, як в час Ореста, і тому його автор мусів був потурати народові, сходити з висот свого світу духа в доли до народу і непомітно вести його у свій світ. А світ цей — це відчуття світа як святости й блаженства, розмова з Богом на могилі,

*Щоб люди не чули — бо то Боже слово,
То серце по волі з Богом розмовля...*

Мені здається, що подібна ситуація і у випадку М. Ореста.

Вина в цьому не стільки народу, як його «провідників», які не зуміли підготувати належного ґрунту для того, щоб народ міг розуміти свого поета. І, може, з цієї причини в нас так мало знають про Сковороду, про його духовість, про світ Ореста... Бо в нас і нині ступити далі просвітництва не можна?..

І ми в даному разі примушені лише ствердити, що важливим моментом в цьому порівнянні є те, що Кобзар і Орест були на високому духовому рівні, а тому відчували світ майже однаково.

Наша доба — це доба духового занепаду. Люди на духово дуже обідніла і виникає потреба творення духової поживи для піднесення духовости сучасного людства. І її творить М. Орест. Це с його продуховлена поезія. Саме за допомогою такої поезії проявляється святість лицарів духа. Знав про це Сковорода.

«Сковорода не тільки докладно знайомий із законами почування святости, але йому відомі усі стадії цього переживання від перших зворушень очищення і просвітлення до висот екстази і об'явлення»... Кобзар же відчуває світ як «психічне переживання святости». Це тоді душа поета

*Жива в святих своїх річах;
І ми, читая, оживасм
І чуєм Бога в небесах...*

Це тоді душа, білий голуб, нашого поета, лине

До лісу вічності, до рідного гнізда...

Отже, бачимо, що Орест духово є на рівні з найбільшими представниками української духовості...

Духовий ріст вивляється в глибоко продуховленийій універсально-релігійній і філософській поезії. Така поезія — це безсмертність її творця. Через неї він живе вічним життям в світі і в народі.

Чиста й високо спіритуалістична душа Ореста удостоїлася утаємничення великого: світ — сонячний обряд вічного життя, божественного натхнення й блаженства; світ сповнений животворчою ласкою Духа Просвітителя. Життєдайними струменнями спливає Він і воплощується полум'ям натхненного й непереможного слова.

І про це поет, як відомо з повищого, нам говорить в одній з своїх поезій, як про дійсну подію.

*І Дух Богоносний в ожилі долини
Зичливістю світлий, велично прилине,
Об'явлень нових він посіє слова
І ніжно збере невичерпні жнива.*

Світ народжується наново. Це народження буде сутністю життя нової й кращої людини і людства.

Це тоді поетична творчість нашого поета оціниться всесторонньо і зрозуміють її велич...

М. Орест — це один з тих дуже небагатьох, що творили препотужні основи цього нового людства. Ця препотужня основа — це велике продуховлене слово. Така правдива сутність його поезії.

М. Орест є і залишиться одною з найвизначніших постатей в історії України і нового й кращого людства.

ВІД ВИДАВЦЯ

Метою нашого літературознавчого симпозіону було показати суцільний образ М. Ореста. З цією метою пов'язана ще одна: в 1917 р. М. Орест розпочав свою творчість, а тому він є одним з тих, які творили національну революцію. У цьому році святкуємо 50-річчя поетової діяльності і національної революції. У цьому році рівнож багато наших людей радісно святкує 100-річчя народження Канади, в розбудову якої вложили багато сили й труду. Цим виданням ми вшановуємо всі ці річниці.

50 років тому Михайло Орест написав працю про українське національне відродження. Від того часу його праця для нашого духово, культурного і національного оновлення не припинялася. Прийшлося йому за цю працю перенести переслідування, тюрми, утиски, холод і голод. Нехай же оце видання буде подякою йому за його труд жертвний. Щоправда, воно скромне, але зате щире і правдиве.

Михайло Орест «зав'язує змученні виданням своїх власних творів і свого брата, замученого більшовиками, Миколи Зерова. Тільки маленька горстка помагала йому в цьому ділі»... «Доля українського поета — це доля Шевченка, Франка, Лесі, Симоненка чи сорок інших замучених більшовиками. Їх творчість буде святістю національних мучеників. А ми не хочемо їх читати, не те, щоб видати»...²⁴

Існує загальне переконання, що український загаль не цікавиться своїми письменниками; та й сама читацька громада з кожним днем зменшується. Це, очевидно, ду-

же погане свідоцтво про велику частину нашої «політичної» еміграції, але це не значить, що треба цим споневірятися, опустивши руки в безділлі. Навпаки, плекаймо нашу культуру, зберігаймо її, розширюймо її рамці. Бо вона є виявом національного безсмертя.

І це було ще одним мотивом щодо видання цього збірника. Випускаючи його в світ, ми віримо, що ним спричиняємось до кращого зрозуміння світу М. Ореста та його місця в нашій культурі і духовості. А якщо так, то цей збірник себе оправдовує...

Всім особам, що словом або ділом допомогли у появі цього літературознавчого збірника, висловлюємо щиросердечну подяку...

Людям доброї волі будемо щиро вдячні за щирі поради і зауваги, які врахуємо в майбутніх посередніх чи безпосередніх працях про М. Ореста. Просимо надсилати їх на нижчеподану адресу.

П. Роєнко

P. Rojenko, Esq.
18 Claremont St.
Toronto 3, Canada.

ПРИМІТКИ

¹ Михайло Орест. "Пороги", ч. 25-27. Буенос-Айрес, 1951 р.

² С. Гординський — До історії видання першої збірки Михайла Ореста "Ліни літ". "Слово", збірник 2, Нью-Йорк. 1964 р.

³ Юрій Клен — Бій може початися. "Звено", ч. 3-4. Інсбрук, 1946 р. Стаття В. Державина, на яку покликається Ю. Клен, надрукована в "Науково-літературознавчому збірнику", ч. 1, березень 1946 р. В-во "Світання".

⁴ Юрій Шерех — Стилї сучасної української літератури на еміграції. МУР, збірник 1. Мюнхен-Карльсфельд. В цьому ж збірникові є стаття "Думки про літературу" І. Багряного, в якій він, між іншим, гостро виступив з "розправою" неоклясиків, і цим самим солідарувався і підтримував Шереха.

У цьому ж МУРівському збірникові є стаття О. Грицай і стислий переказ промови проф. В. Шаяна, згаданих на 11 стор. цієї книжки.

⁵ Орестові твори друкувалися в усіх числах "Ордену", а потім вони увійшли в збірку його поезій "Душа і доля". В англомовних "Де Ордерс Месадж" (1953-54 pp.) друкувалися Орестові поезії.

⁶ Варто відмітити, що про цю ("Держава слова") збірку не написав окремої статті навіть Яр Славутич, якому чи не все відомо про М. Ореста. Щоправда, у своїй статті про історіософічні мотиви у творчості Ореста Славутич дуже часто покликається на "Державу слова". У цій статті шановний поет допускається тенденційности, і цим самим звужує світогляд Ореста. (Див. "Український самостійник", ч. 52, Мюнхен, 1961 р.).

⁷ У листі від 28. VIII. 1952 р. Орест писав: "В Мюнхені виходить двомісячник "Ukraine in Vergangenheit und Gegenwart" — журнал німецько-українського товариства. Уже вийшло 3 числа. Журнал виходить при співпраці УВАН. Автори

— німці й українці. В останньому числі є стаття па ні Е. Котмаср "Aus Dichters über des ukrainischen Exils", в якій вона згадує і про мене і наводить у тексті свій переклад одного мого віршу". Такі відомості (де друкувалися його поезії) Орест подавав досить часто. Листування М. Ореста — це вартісний матеріал, що варто було б зібрати і включити в якесь чергове видання про М. Ореста. Взагалі, про нього треба почати літературознавчу працю на широку скалю. І тут молодші кандидати в цій галузі науки мають цікаве поле для дослідження.

⁸ І. К. — Помер Михайло Орест. "Український самостійник", ч. 4, квітень 1963 р. Мюнхен.

⁹ Див. також статтю "Михайло Орест — великий поет-мислитель", надруковану у "Визвольному шляху", ч. 9. Лондон (Англія), 1965 р.

¹⁰ Володимир Державин — Поезія Михайла Ореста і неокласицизм. "Науково-літературознавчий збірник", ч. 2, серпень 1946 р. В-во "Світання".

¹¹ С. Г. — Поет-неокласик. "Світання", ч. 4-5, серпень 1946 р.

¹² М. Глобенко — Під знаком невмирущого буття. "Київ", ч. 1, Філадельфія. 1951 р.

¹³ Петро Оксаненко — Поезія Михайла Ореста. "Пороги", ч. 25-27, Буенос-Айрес. 1951 р.

¹⁴ В. Державин — Книга артистичного збагачення. "Сучасна Україна", ч. 19, Мюнхен. 1952 р.

¹⁵ Ю. Григоріів — Високий мистецький осяг ідеалістичної поезії. "Український самостійник", ч. 4, Мюнхен. 1952 р.

¹⁶ А. Юриняк — Літературний твір і його автор. В-во "Перемога". Буенос-Айрес. 1955 р.

¹⁷ В. Сварог — Лексичні шукання М. Ореста. "Український Прометей"? Місто, число і рік — все це нам не вдалося встановити.

¹⁸ Іван Кошелівець — Про Михайла Ореста. "Сучасність", ч. 10, Мюнхен. 1963 р. В цій статті є рівнож відомості про братів М. Ореста.

¹⁹ В. Сварог — Ілюзії і розчарування Юрія Шереха. "Нові Дні", ч. 191, Торонто. 1965 р.

²⁰ В. Сварог, там же.

²¹ Володимир — На шляху до Граля. "Орден", ч. 8, жовтень 1946 р.

²² Володимир — Сотворення людськості. В-во "Нова Епоха", 1946 р.

²³ П. Оксаненко — Михайло Орест. "Пороги", ч. 40-41, Буенос-Айрес. 1953 р.

^{23^A} Див. статтю "Шевченко — Пророк "Тризни", надруковану в "Українському голосі", ч. 10. Вінніпег, 1963 р.

²⁴ Проф. В. Шаян — Нове покоління і наша культурна спадщина. "Українська думка", ч. 27, Лондон, 1967 р.

В цьому році припадає 30-річчя творчості автора статті (проф. В. Шаяна). До тепер воно проходить "демократичною мовчанкою" — майже ніхто й словечком не відгукнеться. Бо в нас небезпечно бути передовим мислителем й талановитою індивідуальністю, не зважаючи на те, що вона віддає на послуги своєму народові і на поліпшення людства все, що має. Отака в нас "свобода" слова і думки?.. Борони Боже не вмщатися в рамки сільської парафії. За це чекає тебе цькування і цілковите ігнорування. І коли наші "провідники" спроможуться вийти за межі своїх парафій?..

ПОКАЖЧИК ІМЕН

(З технічних причин не подаємо тут деяких імен, а зокрема імен чужинців, згаданих принагідно.)

- Багрянний І. 16, 19.
Байдан М. 20, 34, 38
Балко 16
Баран С. 22
Володимир 94, 101, 108
Веретенченко О. 28
Глобенко М. 76, 91
Гординський С. 45, 60
Григоріїв Ю. 82
Грицай О. 11, 12
Державин В. 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 48, 78, 82, 90, 92, 93, 113
Дорошківич О. 8
Драй-Хмара М. 8, 9
Єфремов С. 8, 9
Зайцев П. 16
Зеров М. 8, 9, 13, 15, 23, 30, 31, 53, 54, 57, 64, 66, 67, 68
Зуєвський О. 16
Івченко М. 9
Ізарський 16
Качуровський І. 31
Клен Ю. 8, 11, 12, 16, 40, 61, 62, 74
Которович 21, 22
Кошелівець І. 89
Маланюк Є. 55, 74
Міяківський В. 16, 24
Ніковський А. 9
Одарченко П. 77, 91, 109

Оксаненко П. 27
Ольжич О. 55
Орест М. 12 — 116 (тобто від 12 до 116 стор. включно)
Павлович П. 16
Петрів В. 16
Пилипенко С. 8
Плужник Є. 15, 50
Повстенко О. 16
Подоляк (Костюк) Б. 16
Рильський М. 8, 53, 56, 57, 66, 68
Росенко П. 30
Русальський 16
Сварог В. 84, 86, 97, 98
Свідзінський В. 15, 66
Сковорода Г. 7, 21, 32, 95, 96, 107, 108, 109, 110
Славутич Я. 16, 27
Старицька-Черняхівська Д. 9
Струтинська М. 15
С. Г. 48, 73, 74
Українка Л. 57
Филипович П. 8, 9, 31
Филипович О. 31
Франко І. 52
Храпливий З. 15
Чикаленко 21
Чорногірський О. 22
Шаян В. 11, 12, 16, 20, 21, 22, 24, 28, 80, 110
Шевченко Т. 8, 89, 96, 107, 108, 109, 110, 114
Шерех Ю. 16, 17, 19, 28, 61, 62, 74, 85, 92, 93
Юриняк А. 83, 85, 92

ЗМІСТ

Вступ	7
Михайло Зеров-Орест	13
До всіх людей совісти в цілому світі	34
Історіософія М. Ореста	39
Поетична творчість М. Ореста в оцінці критики	48
На шляху до Граля	94
Михайло Орест — один з найвизначніших мислителів українського народу	102
Від видавця	117
Примітки	119
Показчик імен	122